

UDK: 94(497.5)-05 Oreb, P. M.
 323.285(497.5 Zagreb)*1933*
 Izvorni znanstveni članak
 Primljeno: 3. 3. 2006.
 Prihvaćeno: 13. 10. 2006.

Nesuđeni atentator na kralja Aleksandra: Petar Oreb Mijat i njegov put do vješala

TONKO BARČOT

Korčula, Republika Hrvatska

U radu se prikazuje životni put Petra Oreba, pripadnika Ustaške organizacije, koji je bio određen za izvršavanje atentata nad kraljem Aleksandrom Karadorđevićem, u Zagrebu krajem 1933. Razmatraju se pitanja njegove ideološko-političke osviještenosti, razlozi Orebova izbora za atentatora, ali i odustajanja od atentata te analiza njegove ličnosti u postojećoj literaturi. Na temelju Zapisnika Uprave zagrebačke policije i novinskih transkripata sa suđenja, zaokružuje se ocjena o njegovoj političkoj neprofiliranosti i neosjetljivosti, koja je i bila jedan od povoda neizvršavanja povjerenog mu zadatka.

Ključne riječi: Petar Oreb, Ustaška organizacija, atentat, kralj Aleksandar I., Zagreb

I. Uvod

Životni put Petra Oreba vodi nas od otočkog siromaštva i neimaštine, preko krijumčarskog puta na relaciji Korčula-Lastovo, do ustaških logora u sjevernoj Italiji. Nakon neuspjelog atentata na kralja Aleksandra u Zagrebu 1933., uhićen je, osuđen te smaknut u Beogradu sljedeće godine.

Rad se temelji na zapisnicima Uprave policije u Zagrebu sa saslušanja uhićenog Oreba (17. 12. 1933. – 4. 1. 1934.), koji su posebno zanimljivi u dije-lu u kojem govore o Ustaškoj organizaciji. Naime, Oreb detaljno i iscrpno govori o aktivnostima, uvježbavanju i planiranju atentata, suradnji s talijanskim fašističkim vlastima te o vodećim ličnostima ovoga revolucionarnog pokreta, čiji je prvi cilj bio srušiti srpsku dominaciju u zajedničkoj državi, i to fizičkim likvidacijama, radi uspostave samostalne hrvatske države.

Ove Zapisnike možemo, uglavnom, smatrati pouzdanim izvorom, iako je nužno zadržati odmak. Riječ je o umivenom, stilski i sadržajno sinkroniziranom dokumentu koji je “dobio puninu krvavog sadržaja u prebijenim rebri-

ma, uništenim bubrežima i krvavim tabanima”.¹ Teško je zaključiti koliko je Oreb zaista znao, koliko je nadodao, a koliko su policijski istražitelji iznudili, iako je, najvjerojatnije, bilo svega ovoga pomalo. Sigurno je da su zapisnici upotpunjeni podacima iz policijskih dosjea, stoga ne čudi postojanje nekih manjih nelogičnosti i nedosljednosti u Orebovim iskazima. Zapisnici su većinom pisani na latinici (tek je jedan sastavljen na ćirilici), i to mješavinom srpskog i hrvatskog jezika. Uglavnom preteže ekavica i srbizmi, ima i ponešto ijekavice, a tek poneki lokalni – otočki izrazi (koji su često pogrešno napisani) upućuju da je riječ o Velolučaninu. Iako Petar Oreb zasigurno nije na taj način govorio pred policijskim istražiteljima, odlučio sam se doslovno prenijeti izvorno gradivo – da bih i na taj način istaknuo njegovu specifičnost.

II. Djetinjstvo

Od svojih prvih dana Petar Oreb odrasta u teškim, gotovo nemilosrdnim uvjetima otočke i obiteljske neimaštine. Rodio se 9. travnja 1912. u Veloj Luci kao nezakoniti sin Joze Oreba Mijata.² Od početka obilježen kao mulo, što mu je i bio nadimak, proveo je djetinjstvo u izrazito turbulentnom vremenu I. svjetskog rata, talijanske okupacije otoka i pripojenja Korčule Kraljevini SHS. Školovanje je započeo, no, ubrzo ga je i prekinuo.

“Ja sam kao šestogodišnji dječak svršio prvi razred osnovne škole u Vela Luci. U drugi razred te škole išao sam samo mesec dana, nakon čega sam iz škole pobjegao, s razloga, što me naša učiteljica izbatinala radi toga, što sam pokrao igračke koje su bile vlasništvo škole, a koje su služile svoj školskoj deci radi igranja.”³

Dakle, Oreb je već sa šest godina otvorio svoj kriminalni dosje, što svjedoči da je već od malena bio prepušten ulici. Nesređeni obiteljski uvjeti, ali prije svega siromaštvo i glad – 1918. i 1919. su godine apokalipse, španjolska gripa hara otokom – prisilili su ga da se snalazi kako zna i umije. Ubrzo mu se majka preudala u selo Dub za Petra Favra Velota,⁴ ali je Petar Oreb i dalje ostao živjeti u Veloj Luci, te ju je povremeno posjećivao. Upravo su ga ti posjeti povezali s krijumčarskim miljeom, kojemu će se on i priključiti.

III. U krijumčarskom lancu

Nakon što je, na temelju Rapallskog ugovora, Korčula priključena Kraljevini SHS 1921., na otoku je zavladao veliko oduševljenje zbog zba-

¹ Jozo ERPAČIĆ, “O kraljevom atentatoru”, Virovitica.net/forum

² Navodno je njegov otac bio Antun Žuvela Kantula.

³ Hrvatski državni arhiv, Zagreb (dalje: HDA), fond Režimske i reakcionarne organizacije (HDA 1354), grupa VII, br. 381; Zapisnik Uprave policije u Zagrebu od 27. 12. 1933. (dalje: Zapisnik).

⁴ U Zapisnicima se njegovo ime neispravno navodi kao “Petar Fabro Veljo”.

civanja talijanskog jarma. No, ubrzo je veselje splasnulo. Teška materijalna situacija, koja je rezultirala visokim rastom cijena najosnovnijih životnih namirnica i velikom krizom u proizvodnji vina, kao temeljnom izvoru zarade, i uopće života otočkog stanovništva (propadanje vinograda – filokse-
ra; niska prodajna cijena vina), nagnala je veliki dio stanovništva (ponajprije Blata i V. Luke) na iseljavanje u zemlje Trećeg svijeta. Dobar dio onih koji su ostali morao je pronaći dodatne kanale zarade; prosjačenje je na otoku poprimilo zabrinjavajuće razmjere, kao i krijumčarenje, koje se ipak u usporedbi s prosjačenjem činilo dostojanstvenijim zanatom. Naime, na Lastovu, koje je ostalo u okvirima Kraljevine Italije, sve je bilo neusporedivo jeftinije. Domišljatiji su se odmah nakon odlaska Talijana s Korčule dosjetili brzom i lakom načinu zarade – preprodajom različitih potrepština s Lastova po povoljnijim cijenama od postojećih na Korčuli. Jedno od glavnih utočišta krijumčara bilo je selo Dub, čiji se i sam dio stanovništva okrenuo tom znan-
tu. Ovo je blatsko selo bilo idealno za krijumčare, smješteno na južnoj strani otoka u brdu, kamo žandari i nisu previše svraćali. Robu su iskrcavali po južnim otočkim uvalama, od Triporata do Izmete. Ključnije figure u tom krijumčarskom lancu ubrzo su stekle priličan imetak, što se moglo vidjeti i po njihovoj odjeći. Petar Oreb je upravo u tom selu Dub stupio u kontakt s krijumčarima. Imao je, prema vlastitom priznanju, 10-12 godina kada je počeo krijumčariti. Isprva je asistirao za desetak dinara, od čega je odvajao i za svoje roditelje, da bi potom krenuo samostalno u posao. “Švercovali smo najviše šećer, jer je šećer najviše išao. Kavu se nije isplaćivalo švercovati... Prenosili smo još špiritusa... Bilo nas je više, deset do dvadeset koji smo polazili u Lastovo.”⁵

Ubrzo je i obilježen kao sumnjivo lice, tako da je bio česti posjetitelj žandarmerijske postaje.⁶ U početku je Oreb⁷ krijumčario u društvu s Petrom Surjanom Bilcem, radnikom iz Blata, a kasnije s Ivanom Telentom Maglicom⁸. On je bio radnik iz Blata, koji je nekoliko godina proveo na radu

⁵ *Obzor*, br. 64, 19. 3. 1934., “Izjava s prvog dana suđenja u Beogradu”.

⁶ Bio je 14 dana u pritvoru zbog sumnje da je sudjelovao u krađi instrumenata Jadranske straže Korčula u prosincu 1932., iako s time nije imao nikakve veze.

⁷ Nije sačuvana ni jedna njegova fotografija, ali nam je zato poznat opis iz Zapisnika sa saslušanja Antuna Podgorelca 17. 12. 1933.: “...visok po prilici 1 met. 70 cm. Jako razvijen, plave kose, koju češlja na više, u vidu /ala Hindenburg/ crvenog lica, plavih obrva dosta jakih, plavih očiju, zdravih zuba...ruke su mu bile dosta razvijene...a lice široko...”. HDA 1354, br. 381.

Kralj Aleksandar, koji ga je neprimjetno promatrao pri saslušanju nakon uhićenja, opisao ga je Ivanu Meštroviću: “Stas mu je srednji, ali krupan, izgled i fizionomija dalmatinskog ribara. Glas jasan i energičan i bez trunke straha.” Ivan MEŠTROVIĆ, *Uspomene na političke ljude i događaje*, III. dopunjeno izdanje, Zagreb 1993., 230.

Što se tiče karaktera, francuska spisateljica Claude Eylan je prilično dobro primijetila: “Kao i većina seljaka Oreb je bio obdaren čudesnim pamćenjem...To je jedna frustrirana priroda, ali smela...Njegovi odgovori su bili odgovori seljaka koji je istovremeno prepređen i ograničen: mož bit jeste, mož bit nije.” C. EYLAN, *Život i smrt kralja Aleksandra I*, Beograd 1988., 132.

u Belgiji, gdje je i pristupio Ustaškoj organizaciji.⁹ Telenta se 1932. vratio na Korčulu te su on i Oreb, na Telentin nagovor, krajem te iste godine započeli zajedno krijumčariti.

“Pošto sam se ja sa kriomčarenjem već ranije bavio ja sam se odmah odazvao toj njegov ponudi pa smo odmah par dana nakon toga (vrijeme Božića – op. a.) sa barcom prešli nas dvojica na otok Lastovo.” (Zapisnik od 20. 12. 1933.)

Šećer su preuzimali u gostionici Luke Lešića, a Oreb se sjeća da je Telenta, sva tri puta, koliko su prelazili na Lastovo, bio u kontaktu s izvjesnim “Martinom”,¹⁰ koji ga je opskrbljivao sa svežnjevima “neakakovih” novina namijenjenih raspačavanju po Korčuli.

“... Telenta je otišao kod Martina u stan i donesao opet jedan svežanj istih onih novina kao i ranije, Telenta mi nije govorio kakove su to novine, a niti sam se je zato napose interesirao, pošto ne znam čitati...Kada smo se te noći vratili na Korčulu pristali smo u jednoj uvali između Vele Luke i Blata zvanog “Izmeta”. U toj vali dočekala su nas dvojica žandarma sa stanice u Blatu, koje lično poznajem...pa kada smo izašli na obalu Telenta je svežanj onih novina predao jednomu od tih žandarma. Posle toga je Telenta sa tim žandarmima dulje vremena na obali razgovarao a ja sam iskrcavao šećer.” (Zapisnik od 20. 12. 1933.)

“Žandarmi nas nisu hapsili, a Telenta mi je rekao, da je on znao, da će ga žandarmi tu dočekati.” (Zapisnik od 25. 12. 1933.)

Telenta je naoko dobro stajao sa žandarima – naime, bio je njihov konfident. Očito je da je “Martin” bio pripadnik Ustaške organizacije, kao i da su novine, koje su žandari zaplijenili bile glasilo istog pokreta (*Grič, Ustaša i Hrvatski Domobran*), a namijenjene ustaškoj propagandi po Korčuli. Telenta

⁸ U zapisnicima, novinama i literaturi se pogrešno navodi njegovo prezime kao “Talenta”. “Bio je student. Studirao je kao za popa, ali nije ništa svršio. Poslije je bio stolar-marangun. Imao je dosta. Kad je došao iz Belgije imao je dosta para.” Izjava Petra Oreba s prvog dana suđenja, 19. 3. 1934. u Beogradu, *Obzor*, br. 64, 19. 3. 1934.

⁹ Telenta je pričao Orebu o ustaškoj organizaciji u Belgiji, gdje je već 1930. osnovan “Hrvatski savez za uzajamnu pomoć”. Naime, Ante Pavelić, prvak Hrvatske stranke prava, odlazi u emigraciju početkom 1929. i počinje raditi na ustroju ustaške organizacije. Od Beča i Budimpešte, preko Sofije, gdje je uspostavio suradnju s Vnutrešnjom Makedonskom Revolucionarnom Organizacijom (VMRO) te konačno Milana, kamo je smjestio Hrvatsku emigrantsku kancelariju (koja će prerasti u Glavni ustaški stan). Ovoj je kancelariji bio zadatak primati novake u buduću ustašku organizaciju, a prve su potražili u zemljama u kojima je boravilo dosta Hrvata na radu – Belgiji, Francuskoj, Njemačkoj, te zemljama Južne i Sjeverne Amerike. Upravo je u Belgiji, u rudarskom mjestu Seraingu, nedaleko od Liègea, bilo glavno ustaško novačko središte, sve do jeseni 1934. jer u zemljama Južne Amerike nije bilo velikog odziva. Bogdan KRIZMAN, *Pavelić i Ustaše*, Zagreb 1978.

Telenta, koji je bio obični radnik u tvornici, u Seraingu, postavljen je za blagajnika u navedenom Savezu za pomoć, koji je tada imao od 2.000 do 3.000 članova (svi radnici u tvornicama). Savez je imao i svoj “veliki dom” u kojem su svake nedjelje održavali sastanke. Imali su i revolvere, a posjećivao ih je dr. Pavelić i pozivao na strpljivost u borbi za samostalnu Hrvatsku. Zapisnik od 25. 12. 1933., HDA 1354, br. 381.

¹⁰ Martin Prelog, najvjerojatnije lažnog imena i prezimena, bio je glavni eksponent ustaškog punkta na Lastovu.

je još prije kompanjonstva s Orebom, prenio s Lovrom Franulovićem,¹¹ "oko 1200 puščanih metaka i izvjesnu količinu letaka", što su bili sklonili u Šaknjaratu. Žandari su ubrzo otkrili njihovo skrovište, ali su im Franulović i Telenta u prvi tren uspjeli umaknuti.¹² Ovo dovoljno jasno govori o planiranju određenih ustaških akcija na otoku. Sam Telenta, koji se iz Belgije vratio s relativno velikom svotom novaca, nije morao nužno krijumčariti šećer – to je bio tek paravan. Prava svrha njihovih posjeta Lastovu bila je kontakt s Ustaškom organizacijom te unosenje oružja¹³ i propagandnog materijala na Korčulu, s obzirom na to da je Lastovo bilo jedan od važnijih ustaških punktova na Jadranu. No, pokazalo se da za takvo što ne postoje potrebne predispozicije – na otoku nije postojala grupa istomišljenika, a kamoli organizacija koja bi mogla provesti takve planove, pogotovo ne uz jak nadzor lokalne žandarmerije.

Nakon ovog dočeka žandara u uvali Izmeti nisu više krijumčarili. U veljači 1933. Telenta je ipak uhićen, ali i pušten nakon dva dana na slobodu. On je prve trenutke slobode odmah iskoristio i prešao na Lastovo, te se nije nikad više vratio na Korčulu sve do uspostave NDH. Tijekom ovog razdoblja, žandari su budno pazili na kretanje Oreba. Stoga, kad je sljedećeg mjeseca on primio Telentin poziv (po jednom lastovskom ribaru) da priđe k njemu na Lastovo gdje će mu on naći posao ("Ja sam analfabet, ali ipak mogu teškom mukom slovo po slovo pročitati."), Oreb je to dva tjedna kasnije bez dvoumljenja i učinio (bila je sredina travnja, poslije Uskrsa). I njemu je to bio rastanak sa zavičajem: "...Ja sam se jednoga dana ukrcao u mestu Lumbardi... u barku nekih ljudi sa Pelješca koji su takodjer vozili kriomčarenu robu, pa sam sa njima prešao jedne noći na otok Lastovo",¹⁴ Na Korčuli nije više imao što tražiti – pod strogim nadzorom žandarmerije nije mogao krijumčariti. Mogao je, kao žandarima sumnjivo lice, očekivati nova zatvaranja i nemilosrdne batine, i za ono što nije skrivio.

¹¹ Riječ je o radniku iz Blata, koji je još prije Oreba prešao iz Jugoslavije u Italiju. Oreb je, dok je još bio na Korčuli, čuo da je Franulović tamo i poginuo. Zapisnik od 25. 12. 1933.

¹² "On (Telenta) je bio uapšen... I ja sam bio preslušavan od sreskog načelnika. A onda sam odmah pušten. Sa Telentom je bio zatvoren i neki Franulović i Crnešić(?). Oni su bili sumnjivi žandarima. Uapsili su još neke druge jer su rekli da su komunisti. Uapsili su i mene. Onda su našli revolver. Bio sam u zatvoru 3-4 dana". Izjava s prvog dana suđenja, *Obzor*, br. 64, 19. 3. 1934. I pojedini komunisti su krijumčarili robu s Lastova, tako da možemo zaključiti da su ova dva ideološki suprotstavljena tabora donekle surađivali. Da ne govorimo o sličnosti revolucionarnih metoda u ovom međuratnom razdoblju – i komunisti su do Obznane izveli niz atentata na ljude iz državnog vrha.

¹³ Telenta je posjedovao revolver, a dao ga je i Orebu "zato kad bude kakova fešta, neka pucam". Orebova izjava s prvog dana suđenja, *Obzor*, br. 64, 19.3. 1934.

¹⁴ *Isto*.

IV. Od Lastova do Trsta

Oreb je na Lastovu gotovo dva mjeseca živio s Telentom, u kući Furmizi Viska. Za njegovo uzdržavanje se potpuno brinuo Telenta, a uz to mu je svake nedjelje davao 10-15 lira "kazavši mi, da je to za piće i da neka odem da se malo sa meštanima razveselim". Oreb na Lastovu, praktično, nije ništa radio.

"Ja sam kroz to vreme Telenti par puta govorio da bi htio poći raditi, na što me je on pitao 'Jesi li gladan?', pa kada sam mu odgovorio da nisam, isti mi je uvek kazivao 'Zašto da radiš, kad nisi gladan?'" (Obzor, br. 64, 1934.)

"Telenta me je doveo, nakon mog prelaska u Lastovo, karabinjerima i oni su mi uzeli ime i prezime i lične podatke, ali mi nisu dali nikakovu legitimaciju. On je njima rekao, da sam je došao k njemu. Nisam imao nikakvu legitimaciju niti od naših, a niti od talijanskih vlasti, a za vreme moga boravka u Lastovu nije mi se dogodilo da bi me italijanske vlasti zaustavile i legitimirale." (Zapisnik od 25. 12. 1933.)

Telenta je, dakle, imao povlašten položaj na Lastovu – dovoljna je bila njegova preporuka te je Oreb mogao slobodno ostati unutar talijanskih granica. To je tek prvi u nizu dokaza povlaštenog i neometanog djelovanja Ustaškog pokreta u Italiji. Dapače, kao što ćemo i kasnije vidjeti, fašističke vlasti su uvelike pridonijele stvaranju i razvoju toga revolucionarnog pokreta, koji im je postao oruđe u planovima teritorijalnih presizanja prema Jugoslaviji. U početku mu je Telenta tu i tamo pričao o ustaškim akcijama – poput one na Velebitu,¹⁵ da bi ga poslije počeo nagovarati da ode u Trst, gdje bi mogao dobro živjeti. Naznačio mu je da bi trebao raditi kao špijun. Vjerojatno mu nije govorio više, niti o ustaškoj organizaciji, niti o onome što ga čeka, ako se odluči na odlazak. U Ustaškoj organizaciji, kao i svakoj drugoj tajnoj organizaciji, dobro se pazilo tko, što, i koliko smije znati.¹⁶

Privučen Telentinim lijepim i biranim riječima o predstojećem životu u Italiji, Oreb se odlučio na dalek put, jer više nije imao mogućnost povratka na staro, niti je to želio. Krajem lipnja 1933. odlaze parobrodom "Fiume" za Zadar.

"Kada je parobrod s kojim smo se vozili pristao u zadarskoj luci došao je do njega (Telente – op. a.) jedan nepoznati mi čovjek, koji se pozdravio sa Telentom i srdačno mu se nasmijao. Njih dva stajali su na strani od mene i čuo sam da nešto govore na talijanskom... Posle toga je taj čovek pristupio meni i u talijanskom mi kazao da podjem sa njima, pa me je zatim odveo na zadarsku policiju, gde sam ostao u zatvoru kroz dva dana bez da me je itko preslušavao... u zatvoru sam dobivao jesti

¹⁵ Početkom rujna 1932. grupa ustaša je upala iz Zadra te je nakon krstarenja po Velebitu izvršila diverziju na žandarmerijsku vojarnu u selu Brušanima. Grupa se nakon prepada povukla na talijanski teritorij. Prije početka akcije otišli su A. Artuković i M. Došen u Zadar.

¹⁶ Na policijskim saslušanjima Oreb se branio da nije znao da ga Telenta vrbuje za Ustašku organizaciju, što ipak ne možemo povjerovati. Oreb je iz samog konteksta mogao predvidjeti po kakvom ga poslu šalje u Trst. Vjerojatno će prije biti da je Telenta šturo naznačio Orebu, gdje i zašto ide.

tri puta na dan i to vrlo dobru hranu,¹⁷ a i kod svakog obroka dobio sam vino..." (Zapisnik od 25. 12. 1933.)

Oreb je, najvjerojatnije, sklonjen u zatvor kao najsigurnije mjesto,¹⁸ a za obilate obroke i piće opet se pobrinuo Telenta. I ovdje možemo vidjeti kako funkcionira veza Ustaške organizacije s talijanskom policijom u Zadru. Uz Lastovo je i Zadar, u to vrijeme, predstavljao važan ustaški punkt na jadranskoj obali, kojim je upravljao Ante Brkan. Nakon izlaska iz zatvora, Oreb i Telenta su nastavili putovanje prema Trstu.

"U Trstu na samom pristaništu dočekalo nas je četvorica ljudi, koji su govorili našim jezikom i koji su se svi sa Telentom rukovali i izljubili. Iza kako im je Telenta rekao da sam ja Petar Oreb, isti su meni pristupili i samnom se rukovali. Kasnije sam doznao dok sam među tim ljudima boravio da se jedan od njih zove Bego, drugi "Babić", treći "Joža Miljković", a četvrti "Giovanni".¹⁹ Mi svi zajedno pošli smo sa pristaništa peške... do jedne lepe dvokatne kuće sagrađene od klesanog kamena, a u kojoj kući sam ja kasnije kroz celo vreme svog boravka u Trstu neprekidno živeo. Sobe u toj kući bile su vrlo lepo uređjene te smo svaki imali svoj krevet. Za nas su kuhale dve kuharice po narodnosti Talijanke." (Zapisnik od 20. 12. 1933.)

U Trstu, gdje se posljednji put pozdravio s Telentom,²⁰ boravio je kratko vrijeme, i to u sjevernom dijelu grada, na vrhu strme ulice Bulgari. Odmah prvog dana nakon dolaska pitali su ga bi li želio stupiti u Pavelićevu, tj. ustašku vojsku. Spominjanje vojske Orebu zasigurno nije budilo pozitivne asocijacije, pa je odmah napomenuo da je on već u Jugoslaviji na vojnom pregledu proglašen trajno nesposobnim zbog dva sakata prsta na lijevoj ruci. No, Begi (kodnom imenu Vjekoslava Servatzyja), koji je bio glavni u ovoj ustaškoj prihvatnoj postaji, to nije ni najmanje zasmetalo. Odmah je započeo s teorijskom obukom – pričao mu je što je to Pavelićeva vojska i koji su njezini ciljevi ("postoji radi toga da oslobodi Hrvatsku od Srba i da ju učini

¹⁷ Fascinira kako Oreb pamti što je točno jeo i kada: "Ujutro sam za rušćuk dobio pečeno meso i hleba, za obed sam dobio supu, čušpajz, komad mesa i litru vina, u večer sam dobio pasulj sa ribom i pola litre vina. Sutradan sam za rušćuk dobio pečenu ribu i pola litre vina, za obed juhu, pečeni krumpir sa mesom i litru vina." Zapisnik od 25. 12. 1933.

¹⁸ "Telenta je rekao: da je bilo bolje da sam bio u zatvoru, jer ima kojekakvih ljudi u gradu". Izjava s prvog dana suđenja, *Obzor*, br. 64, 19. 3. 1934.

¹⁹ Riječ je o kodnom imenu Mije Babića.

²⁰ Na rastanku mu je Telenta rekao: "Adio, budi svestan a mi ćemo se opet gdje god videti". Zapisnik od 25. 12. 1933. No, nisu se više nikad vidjeli. Za razliku od Oreba, Telenta je doživio oživotvorenje ustaškog sna – stvaranje Nezavisne Države Hrvatske, ali je proživio jednako tako uzbudljivu životnu pustolovinu. Postao je natporučnik – pripadnik Poglavnikove tjelesne bojne, koju su uglavnom popunili njegovi drugovi – ustaše iz Italije i Mađarske. Kada je u travnju 1944. dopratio poglavnikove obiteljske darove iz Zagreba u Blato, zatekla ga je invazija Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije 22. 4. Prilikom povlačenja ovih snaga na Vis, odveden je i Telenta kao zarobljenik. No, iznenadujuće, ne samo da preživljava već ostvaruje pravo na boračku mirovinu (navodno zbog nekih svojih zasluga za partizanski pokret, ali i dobrih veza) te se poslije svršetka rata nastanjuje u Slavoniji (Sarvaš) na folksdojčerskom imanju, gdje je i zasnovao novu obitelj. Prije nekog vremena preminuo je na Sardiniji u visokoj životnoj dobi.

samostalnu”).²¹ U kuću, u kojoj je boravilo, stalno ili povremeno oko 20 ljudi,²² svračao je i dr. Ante Pavelić (“Tom prilikom sa Pavelićem su dolazili još dvojica manjih ljudi, sa kojima je Pavelić razgovarao talijanski.”),²³ te su ga oni dočekivali postrojeni u hodniku i na njegov povik “Za dom” odgovarali “Spremni!”. Već drugi dan boravka u Trstu, a pošto je Oreb odlučio pripistupiti organizaciji, polagao je prisegu.

“Odveo me (Bego, op. a.) u svoju radnu sobu i pred njegovim stolom, na koje-mu je bilo raspelo sa dve sveće, medju kojima je ležao jedan revolver, ja sam stao i dignuo tri prsta u zrak te za Begom govorio zakletvu²⁴ koju je on čitao iz jedne male knjižice...” (Zapisnik od 1. 1. 1934.)

U Trstu je boravio samo 10 dana. Bio je tek u prihvatnim postajama, kao što su bili Rijeka, Zadar i Lastovo. Stanovnici ove kuće u Trstu nisu imali nikakve isprave kod sebe, niti se dogodilo da ih je netko od talijanske policije legitimirao (“Bego mi je rekao da se u tom slučaju pozovem na njega, tj. da im kažem da se o meni informiraju kod Bege. Rekao mi je, da ga italijanske vlasti pod tim imenom znaju.”)²⁵ Oreb nije ni puno izlazio u grad – tek jednom kad mu je Bego kupovao odijelo. Život je tekao prilično jednolično (“Ujutro bi ustali, iza toga popili kavu, pa bi ili čistio krumpire ili sišao jedno 30 do 40 koraka od te kuće u gostionu k “Barbi” ili sam pak igrao na karte i buće.”)²⁶ sve dok desetog dana od dolaska u Trst, Bego nije pozvao Oreba i još šestoricu ukućana²⁷ te im priopćio da odlaze na drugo mjesto.

²¹ Isto.

²² Uglavnom se radilo o studentima, iako je bilo i težaka poput Oreba. Osim vođe Bege (Servatz) i Jože Milkovića (Josip Milković), svi ostali su stalno boravili i spavali u kući: Antun Moškovi, student iz Zagreba (u NDH zapovjednik Poglavnikova tjelesnog zdruga), student Juraj Francetić (poznati zapovjednik Crne legije), Babić (Mijo) iz okoline Zagreba, Martin Grabovac, Pavao Vukić, Marko Čavlić, Marko Vlašić, Vlaho Banovac, Anton Sesjak, Jerolim Katić, Anton Franić, Ivan Grgić te Giovanni (“koji uvek kad govori upotrebljava reč bre, a mnogo je psovao”). Bili su tu i studenti Tihomir Vrljić, Zlatko Fraisman, Ivo Šarić, njegov brat Franjo, radnici Krune, Mato i Martin Devčić (članovi poznate ustaške obitelji iz Primorja), Marko Čavić, Marijan Bolčić, te izvjesni Slavko, Francesco, Stipan, Andrija, Ivan i dr. Važno je naglasiti kako Oreb postupno u saslušanjima širi krug onih kojih se sjeća, što upućuje na eventualne sugestije policije. *Isto*.

²³ Zapisnik od 1. 1. 1934.

²⁴ Zakletva je čitana iz Ustava hrvatske revolucionarne organizacije, kojeg je Pavelić objavio 1932. Točka 11. tog ustava glasi: “Zaklinjem se Bogom svemogućim i svime što mi je sveto, da ću se držati ustaških načela i pokoravati propisima te bezuslovno izvršavati sve naloge ustaškog vodstva, da ću svaku povjerenu mi tajnu najstrože čuvati i nikada nikome ništa odati. - Zaklinjem se da ću se u ustaškim redovima boriti za izvojevanje samostalne hrvatske države i sve učiniti, što mi vodstvo naloži. - Ako se ogriješim o ovu zakletvu, ima me po ustaškim propisima stići kazna smrti. - Tako mi Bog pomogao! Amen! Vidi: M. JAREB, *Ustaško-domobranski pokret od nastanka do travnja 1941.*, Zagreb 2006., 123.

²⁵ Zapisnik od 25. 12. 1933.

²⁶ Zapisnik od 1. 1. 1934.

²⁷ Ivana Grgića, Antona Franića, Antona Sesjaka, Marka Vlašića, Vlahu Banovca i Pavla Vukića.

V. Po ustaškim logorima Italije

Predvođeni Mijom Seletkovićem, krenuli su iz Trsta vlakom, te su preko Venecije i Padove stigli u Bresciu, gdje su prenoćili.

“Tu na stanici u Bresci dočeka nas je jedan čovek, koji govori našim jezikom... S njime smo seli na jedan tramvaj...i posle duge vožnje došli smo na kraj grada, gde ima jedan nogometni klub, u jednu kafanu. Tu u toj kafani bila su još dvojica naših ljudi i to jedan visoki, skoro dva metra sa velikim brkovima...poreklom Bosanac i nekakav “Kisler”...Slovenac. Tu smo večerali a nakon večere otišli na 1. sprat iste kuće na spavanje. Spavali smo do 2 sata u noći i krenuli s autobusom dalje...” (Zapisnik od 1. 1. 1934.)

Rano ujutro su prosljedili autobusom do njihova konačnog odredišta – mjesta Borgo Val di Taro.

“To mesto nije veliko, ali sam zapazio, da u tom mestu ima nekakva velika fabrika, jer sam video jedno četiri visoka dimnjaka...Mi smo sa autobusom prošli kroz to mesto i vozili po prilici još jedno 15 minuta, kada smo došli pred jednu veliku kuću. Zidanu na glagolj sa dva kraka svaki sa po dvadeset metara dužine. Tu u toj kući prizemno stanuje jedan stari Talijan, kao nadzornik sa porodicom...Gore na I. spratu te kuće ima šest velikih soba. Tu kuću zovu u tom kraju “Il Palazzo”, a prema saznanju u toj kući su za vreme rata bili austrijski zarobljenici. Kad smo došli u tu kuću tu je već bilo oko 50 naših ljudi. Nas su presvukli u ustaške uniforme.” (Zapisnik od 1. 1. 1934.)

“Uniforma je svetlo sive boje. Bluza se zakapča po sredini sa običnim dugmetima, a ne metalnim. Sprijeda je posve zatvorena i imade niski ovratnik. Hlače su isto tako

Sl. 1: Geografska karta Đenovskog zaljeva, na kojoj je prikazan položaj ustaških logora Borgo Val di Taro i Vishetta (u blizini Bardija).

svetlo sive boje krojene kao sve druge hlače običnih građanskih odela. Na nogama smo nosili teške vojničke cipele crne boje. Kape su isto bile svetlo sive boje visoke oko 8 cm bez šilta. Bile su tako uređene, da su se mogle rastvoriti tako, da je preko lica pao jedan zaklon, na kojem su bili samo otvori za oči. Deset dana prije nego što sam otišao za Jugoslaviju dobili smo kabanice zelene boje kao što nose naši finansi." (Zapisnik od 4. 1. 1934.)

Prvi ustaški logor u Italiji (postojao je i jedan u Mađarskoj, na imanju Janka-puszta, koji je osnovao Gustav Perčec) osnovan je u prvoj polovici 1931. u malom planinskom mjestu Bovegno, u pokrajini Bresciji, s tek desetak emigranata, da bi broj kasnije porastao na četrdesetak. Zapovjedništvo se nalazilo u samoj Bresciji, gdje se preselio i Pavelić, ali i tiskara Glavnog ustaškog stana. Naime, talijanska fašistička vlada je odobrila Paveliću osnivanje vojnički organizirane jezgre, preko generalnog inspektora talijanske policije, zaduženog za vezu i nadzor nad ustašama. Paralelno je u sklopu Ministarstva vanjskih poslova osnovan odjel "Croazia", koji je preuzeo dio nadležnosti nad Pavelićem. Nakon Velebitske akcije, logor u Bovegno je zbog sigurnosnih razloga u ožujku 1933. preseljen u spomenuto Borgo Val di Taro, u provinciju Parmu. Broj pripadnika će naglo porasti na oko 300, zbog dolaska ekonomskih emigranata pogođenih nezaposlenošću i pojedinaica iz domovine, kao što je bio Oreb.²⁸

U logoru Borgo Val di Taro život je tekao "potpuno vojnički". Ustajanje u 7h; doručak; vježbanje od 8 do 11h; u 11.30 objed; ponovno vježba od 14 do 16-17h; u 21h su svi morali biti u spavaonicama "Il Palazza" (zgrade sabirnog logora, udaljene nekoliko kilometara od samog mjesta). Zapovjednik je najprije bio Narcis pl. Jeszenszky, kojeg su zvali četnikom,²⁹ a podučavao ih je vojničkim vježbama (isprva bez oružja – "Oni su učili kako treba stajati u stavu pozor, bacali su neko kamenje... a drugi ili treći dan Jesenski nas je uveo u knjigu"; Izjava s drugog dana suđenja, *Obzor*, br. 65, 1934.). Kasnije je stigao i Stjepan Tomičić pod kodnim imenom "Dabiša", koji ih je ustrojio i naučio da stupaju kao jedna satnija. Obojica su bili bivši austrougarski časnici. Učili su ih i raspoznavanju zemljopisne karte, Morseovih znakova, prekidanju telefonskih spojeva.

"Pokazivali su nam kako se na zemljopisnim kartama označuju željezničke pruge i razni putevi, šume, rijeke, jezera, mesta u kojima imade pošta... kako se na kartama označuju mostovi... kako se prekidaju telefonski spojevi tako da se na žicu telefonskog voda pričvrsti jedna žica koju treba spojiti sa zemljom i da je onda nemoćeg telefonski spoj tim vodom." (Zapisnik od 20. 12. 1933.)

"Imali smo i svog trubača koji se zvao Čepin (Rudolf Čepin – op. a.). On je uvek trubio ujutro za ustajanje, u podne za ručak, uvečer za večeru i nakon večere za

²⁸ Velik dio je pristizao iz Belgije, i to preko Kölna gdje se nalazio prihvatni punkt. U Italiji su postojala prihvatilišta u Comu, Udinama, Rijeci i Milanu, a u Austriji, u Klagenfurtu (Celovcu). Najvažniji centar za informacije i pregrupaciju nalazio se u Milanu, da bi 1934. bio premješten u Bolognu.

²⁹ Jeszenszky, inače po narodnosti Slovak, imao je čin "ustaškog četnika" tj. bojnika.

spavanje... Kao instruktori su bili: Pivac, Korčulanić, Baja i neki Boban, te nekakav Barišić. Mi smo tu pored stana i hrane svaki deseti dan dobijali po 10 lira. Tu nas je u dva maha posetio dr. Pavelić. On je dolazio automobilom uvek u pratnji dvojice ili trojice, nas bi postrojili u kolonu od dva reda pa bi nas on pitao, da li smo gladni, da li nam što treba, ili da li se ima tko požaliti protivu svojih starešina.³⁰

Oni su se mogli svakodnevno slobodno šetati u ustaškim odorama i obilaziti okolna sela. "Šetajući mi smo dolazili u tri sela, koja se nalaze uz samu cestu. Prvo selo zove se Kazamaje i imade 7-8 kuća, drugo Albareto oko 20 kuća, a treće Bušketo sa od prilike 40 kuća... okolna brda Monte Pelpi, Monte Gardino i Monte Ciaro." (Zapisnik od 4. 1. 1934.). Mještani su ih mogli gledati kako stupaju i izvode vojničke vježbe – zvali su ih Bugarima. Izvan logora im je bilo zabranjeno govoriti da su Hrvati.

No, već 19. srpnja napuštaju Borgo Val di Taro i svi se sele u Vischetto, selo općine Bardi; očigledno kao mjera opreza. Istovremeno su u Parmu, sje-dište pokrajine, prešli svi civilni dužnosnici organizacije.

"Nakon 2 meseca jedne večeri oko 7 sati naredeno nam je, da spakujemo ruk-sake i deke po vojnički, svakom je dodeljen jedan hljeb, jedna konzerva mesa i po pol litre vina. Krenuli smo zajedno u koloni pod komandom Babića i Jesenskog, a rečeno nam je da idemo na vežbu...išli smo jednim sporednim putem preko nekih brda i šuma, išli smo celu noć i sutradan do oko pola noći. Pred podne smo stigli u neko mesto zvano Višketo, koje se nalazi pred selom Bardi. Taj Višketo, to mora da je nekada bila tvornica, to je jedna velika kuća u vidu slova "II" (ćirilicom)³¹... Kad smo mi došli s obzirom da ta kuća još nije bila uređena i pripravljena, mi smo napravili pod šatorima svoj logor, na jednoj livadi kraj te kuće, a dnevno smo tu kuću popravljali. Među nama se čulo da smo iz Borgotara preselili zbog toga, što se boje špijuna."³² (Zapisnik od 1. 1. 1934.)

U novom su logoru odmah postavljene poljske kuhinje, a uskoro su i kuću popravili te su se oni uselili u nju. Formirana je i ambulanta, u kojoj je liječničku dužnost vršio Erih Lisak. Život je i ovdje tekao "vojnički", ali na

³⁰ Zapisnik od 1. 1. 1934

³¹ "Ulazi se kroz jedno veliko dvorište i čoveku izgleda kad dođe u dvorište, da se nalazi u krugu jedne kasarne. Ta je kuća vrlo velika, ali nije visoka već je samo na jedan sprat". Zapisnik od 1. 1. 1934.

inače, u Vischettu su još više došle do izražaja trzavice i podmetanja između glavnih ljudi u logoru, što Oreb očito nije uočio, pa na svojim saslušanjima nije spomenuo. Uskoro se grupa oko Artukovića (uglavnom Dalmatinci) i fizički odijelila od preostalih koje je predvodio Giovanni Babić. Ne može se reći da su u logorima vladali idealni prijateljski uvjeti i pot-puna disciplina.

³² "Kažu da su došli neki od Jugoslavenskih vlasti i pitali gdje je Pavelićeva vojska. Mislim da je zbog špijuna". Izjava s prvog dana suđenja, *Obzor*, br. 64

Odredba Glavnog ustaškog stana br. G. 9d/33 od 13. 7. upozoravala je: "Ustaška vojska, koja se nalazi izvan teritorija hrvatskih zemalja, uživa gostoprimstvo stranih naroda...No, to je gostoprimstvo uvjetovano s najvećim čuvanjem tajnosti boravišta, jer u onom času, kada neprijatelj hrvatskog naroda sazna za boravišta...morat će uslijed međunarodno-političkih razloga to gostoprimstvo prestat i ustaška se vojska raspustiti...Povreda te tajnosti...propisuje kaznu smrti". B. KRIZMAN, *Pavelić i Ustaše*, 121.

višoj razini od prijašnjeg logora, pa su prvi put postavljene i straže ("...jedna na vratima, a jedna kod bolnice"). Stigle su i austrijske puške u sanducima, a učili su se rukovati i strojnicom tipa "Scwarzlöse". "U logoru se obuka vršila sa puškama Manlichericama, kojih je bilo 18 komada, te sa jednom mašinskom puškom, koju smo učili sklapati i rasklapati.³³ Vežbali smo u skupinama od 12 do 18 ljudi." (Zapisnik od 1. 1. 1934.). Prepolovili su im novčana primanja – sada su primali jednu liru dnevno. U logor je dva puta dolazio i Pavelić sa svojom pratnjom, u kojoj su bili Mile Budak (koji im je govorio "da ne piju, da ne kartaju i da se moraju obučavati u oružju, da postanu jednom instruktori"); Izjava s drugog dana suđenja, Obzor, br. 65), Gustav Perčec, Branimir Jelić i dr.

"Svaki put nam je stalno držao govor, u kojem je govorio o tome, kako Hrvati žive u jarmu Srba, kako smo mi morali pobeći iz svojih domova, kako treba da se borimo za oslobodjenje Hrvatske i da osvojimo ono što je naše, te poradimo na osnivanju samostalne hrvatske države. Pavelić je posle tih govora uvek razgovarao sa prisutnima i to sa studentima, a o čemu to nisam čuo, pošto uopće za celu tu stvar nisam imao toliko smisla, već sam samo gledao kako bi se što bolje najeo i napio..." (Zapisnik od 20. 12. 1933.)

Neprestano su pristizali novaci – radnici iz Francuske i Belgije, a doselili su se i Orebovi poznanici iz Trsta "tako da nas je na kraju bilo oko 140". Prema Krizmanovim procjenama broj pripadnika je zajedno s dužnosnicima u Parmi dosezao njih 400.³⁴

U samom mjestu Vischetto bilo je petnaestak kuća, iz kojih su znali dolaziti djeca u logor. Iz logora se smjelo izlaziti samo povremeno, i to s dozvolom. Oreb je, prema vlastitom priznanju, svake nedjelje na svoju ruku izlazio iz logora za što bi bio obično kažnjen dnevnicom. Odlazilo se u susjedno mjesto Bardi "u kojem ima svega jedna ulica, a u toj ulici dve kafane i to kafana 'Central' i 'Trieste'", ali u građanskom odijelu. Razvila su se i prijateljstva s talijanskim djevojkama iz okolice.

"Kako sam počeo već nešto natucati talijanski jezik, to sam se upoznao sa nekolicinom djevojaka... Marija, Angjelina, Bepina, Aida i Kristina... Odlazio sam jednom u selo Saliceti... u prvoj kući sa desne strane stanovala je jedna djevojka, kojoj sam tada došao u posjete. Tu djevojku upoznao sam na jednoj zabavi u Višketu i s njom sam ljubakao sve do mog odlaska... zove se Tina Brigadi i imade brata Pierina." Zapisnik od 4. 1. 1934.)

³³ "Oreb i Herenčić govorili su da emigranti imaju takove puške, koje Jugoslavija ne poznaje, te mi je tumačio da se te puške prislone uz rame i potegne nekakva gurta i tada nastane dejstvovanje, te da padne oko sto ljudi na momenat. Rekao mi je još da nemam pojma koliko je jedan Ustaša natovaren kada ide na vežbu..." Zapisnik od 18. 12. 1933. sa saslušanja Josipa Begovića

³⁴ B. KRIZMAN, *Pavelić i Ustaše*, 525.

³⁵ "S prvog dana suđenja – konverzacija predsjedavajućeg suda i Oreba", *Politika*, br. 9284, 20. 3. 1934.

“A Marija Karparina? – He, i s njom sam bio prijatelj. – Dosta ste vi to prijateljica imali? – E, šta ćete, volele su nas tamo više nego Italijane.”³⁵

“Oreb je rekao da se je na italijanskom jeziku razgovarao sa jednom talijankom, koja je pogadjala njegovu narodnost a kad je na koncu rekla “Hrvat” da se je brzo uhvatila za usta. To da je Musolini odredio iz ljubavi prema Paveliću i da je Pavelić često kod njega u gostima. Rekao je da je svrha da se uništi mala antanta i skrsi moć Francuske.”³⁶

Spominjanje Hrvata je, očito, bila tabu tema među okolnim stanovništvom. Fašistička vlada je pružila Paveliću i njegovoj organizaciji idealne uvjete za nesmetani razvoj. Talijanski policajci iz postaje u Bardiju često su prolazili kraj logora, ali nisu nikad zalazili u njega, niti su se obraćali ikome iz logora.

Mjesec dana od dolaska u novu sredinu, odabrana su devetorica,³⁷ među kojima je bio i Oreb, oni su započeli s obukom u rukovanju revolverom i bombama. Očito je da su oni bili najsposobniji ljudi, između kojih se trebao odabrati najbolji za izvršenje atentata. Već su ranije, naime, započeli planovi o izvršenju atentata na kralja Aleksandra. U sklopu terorističke djelatnosti Ustaške organizacije značajno mjesto je zauzimala ideja o atentatu na kralja “kao glavnog nosioca i simbola postojećeg režima u zemlji”. I ustašama i VMRO-u (kao partneru koji je u takvim stvarima imao puno više iskustva) se takvo što činilo “kao značajna akcija na liniji borbe za razbijanje Jugoslavije”.³⁸ Srpski povjesničar B. Gligorijević zastupa mišljenje da je Ustaška organizacija nakon neuspjele Velebitske akcije zapala u letargiju te je trebala nešto veliko – ubojstvo kralja Aleksandra, da se izvuče iz krize i da se dokaže stranim financijerima.³⁹

Pod paskom Jeszenszskog, Servatzija i Dabiše, odabrana devetorica su odlazili dva puta na brdo Monte Grezzo te su vježbali pucati i bacati ručne bombe.⁴⁰ Nakon dva i pol mjeseca boravka u ovom logoru, pala je odluka na izbor atentatora.

³⁵ Zapisnik od 18. 12. 1933. sa saslušanja Josipa Begovića; HDA 1354, br. 381.

“Za ustaše u tom logoru rekao je da se kod tamošnjih stanovnika predstavljaju kao Makedonci i Arnauti, a nikako ne kao Hrvati, a da je Musolini izdao jednu naredbu u kojoj je zabranio Italijanima, tamošnjim stanovnicima da nesmeju ni jednoga ustašu pitati šta je po narodnosti.”

³⁷ Uz Oreba, bili su određeni i Ante Moškov, Martin Grabovac, Pavao Vukić, Juraj Francetić, Stjepan Ročić, Jerolim Katić, Marko Čavić te Marijan Bolčić.

³⁸ Fikreta JELIĆ-BUTIĆ, “Prilog proučavanju djelatnosti ustaša do 1941”, *Časopis za suvremenu povijest* (dalje: ČSP), 1/1969., br. 1-2, 67.

“Nož, revolver, bomba i pakleni stroj, to su idoli koji imaju povratiti seljaku plodove njegove zemlje, radniku kruh, a Hrvatskoj slobodu”; A. PAVELIĆ, “Ropstvo je dodijalo”, *Ustaša – Vjesnik hrvatskih revolucionara*, veljača 1932. br. 1.

³⁹ Branislav GLIGORIJEVIĆ, *Kralj Aleksandar Karadžorđević u evropskoj politici*, Beograd 2002., 282.-285.

⁴⁰ “Pucali smo iz revolvera sistem Broving kalibra 9 mm.” Zapisnik od 1. 1. 1934.

“Već je bio pao veliki sneg, kada sam ja jednog dana bio na stražarskom mestu kod ulaza u bolnicu, tada je došao k meni nekakav “Jure Šute” i rekao mi je, da odmah odem u kancelariju, da me tamo zovu. Otišao sam gore...gde me je sačekao Dabiša i rekao mi je: “Slušaj, ti ćeš u jutro da ideš u Parmu, spremi svoje civilno odelo, jer ćeš njega obući”. Ja sam poslušao i ujutro oko 4 sata mi smo iz logora otpuivali u našem autu ...” (Zapisnik od 1. 1. 1934.)

Oreb se očito pokazao najsposobnijim – bio je veoma vješt u rukovanju oružjem i bombama, unatoč dva kljasta prsta na lijevoj ruci.⁴¹ U Piacenzi mu je Pavelić priopćio da je određen za izvršenje atentata. Oreb je, naime, trebao otići za Zagreb zajedno s Ivanom Herenčićem, te dočekati kralja Aleksandra koji je tamo dolazio na proslavu svojeg rođendana. Prilikom dolaska na kolodvor trebali su baciti bombu na njegov automobil, ili na grupu časnika ako Aleksandar ipak ne dođe u Zagreb.

“Tom prilikom mi je Pavelić rekao, da se nemam ništa bojati ni brinuti, da je sve uređeno za moj beg, da su naši ljudi tamo i da je sve već pripremljeno. Rekao mi je nadalje, da imam bezuvjetno slušati Herenčića i izvršavati sve ono što on naredi.” (Zapisnik od 1. 1. 1934.)

Još mu je rekao:

“Ne boj se ničesa, ti ćeš se vratiti k nama sretno i dobiti ćeš ono što ti je obećano, tj. 500 000 dinara (vjerojatno se radi o lirama – op.a.), pa ćeš živjeti gdje god budeš htio.” (“Izjava s prvog dana suđenja”, *Obzor*, br. 64, 1934.)

Dakle, Oreb je bio stimuliran visokom novčanom nagradom, kako bi bili sigurni da će on zadano i izvršiti. Servatzy mu je napomenuo da nikako ne smije odati gdje je logor, niti tko ga je poslao. Ako bi ga uhvatili, trebao se držati priče da ga je poslao on (Bego) i to iz Trsta (i zaista, Oreb se na prvim saslušanjima držao takve priče). Dana 9. 12. Herenčić i Oreb krenuli su automobilom za Parmu, odakle su nastavili putovanje vlakom prema Veneciji, tj. Austriji.

VI. Na izvršenju zadatka

U vlaku je Herenčić dao Orebu mađarsku putovnicu na ime učitelja Emila Benedikta te mu je predao oružje i bombe.⁴² Za vrijeme putovanja

⁴¹ U Zagrebu je studentu Begoviću pokazivao “kako znade sa jednom rukom u džepu bombu spremi odnosno staviti u stanje, sposobno za bacanje”, što je demonstrirao na opće čuđenje i, gotovo, divljenje u samoj sudnici. Begović je na suđenju još izjavio: “U više navrata Herenčić mi je rekao da je Oreb tražio da sam ode radi izvršenja atentata...Znam da je Oreb rekao, da za Hranilovića (Marko Hranilović bio je jedan od optuženih i obješenih za ubojstvo Tonija Schlegela 1929. Ovo je bio prvi ustaški atentat, usmjeren prema poznatom novinaru, glavnom uredniku *Novosti* i direktoru Jugoštampe za kojeg se vjerovalo da je intelektualni začetnik diktature. – op. a.) nije nitko znao, a sad ga zna cijeli svijet”. *Obzor*, br. 68, 1934. Nije sigurno je li ova Begovićeva tvrdnja istinita ili je samo podmetnuta Orebu da ga još više potkopa na suđenju.

⁴² Lice čovjeka na putovnici nije nimalo sličilo Orebovu; riječ je o čovjeku koji je mogao imati više od 35 godina. “Herenčić mu je u vlaku rekao da ako mu tko zatraži pasoš neka se

nisu imali nikakvih problema s talijanskom i austrijskom policijom i carinicima. U Klagenfurtu (Celovec) ih je trebala dočekati veza – Vlado Singer, no to se nije dogodilo, pa su nakon noćenja u lokalnom hotelu sami nastavili prema austrijsko-jugoslavenskoj granici.

“Nekako oko 7 sati ujutro mi smo u tom mestu seli na voz i vozili se otprilike jedan sat i sišli sa voza na jednoj nepoznatoj mi stanici. Na toj stanici, na kojoj sam opazio da ljudi govore njemačkim jezikom mi smo sišli i tada je mene Herenčić vodio po nepoznatom mi kraju. Hodali smo peške od 8 sati ujutro do oko 1 sat posle podne preko nekih brda i kroz šume, a kod toga smo gazili duboki sneg visok do iznad koljena, jer skoro nigde nismo hodali cestama, već kojekakvim puteljcima... Oko 1 sat posle podne mi smo naišli na jednu gostionu, oko koje se nalazilo par kuća i ušli smo u nju i tamo jeli i pili. Osim nas u toj gostioni bilo je par ljudi, koji su govorili našim jezikom, ali koje ipak nisam razumio, jer su govorili jednom vrsti našeg jezika od koje nisam razumio sve reči. (slovenski – op. a.) U toj gostioni ostali smo sedeti oko 2 sata i osim ono jela što smo pojeli, popili smo oko litru i pol vina, što sam gotovo sve ja sam popio... Nakon toga smo ustali i nastavili dalje...” (Zapisnik od 20. 12. 1933.)

Granica se prelazila na ustaljenom mjestu, u blizini Bleiburga. Jedan napušteni mlin se koristio kao emigrantska postaja za prenočište prilikom prelaska. U Celju su prenočili, a “Samoborcem” stigli u Zagreb 11. prosinca. Već je na prelasku granice Oreb od Herenčića dobio 2.000 dinara za svoje izdržavanje, ali i “legitimaciju plave boje, preko koje je bila naslikana jugoslovenska trobojka i koja je glasila na ime Ivana Markovića”. Ova iskaznica, koju su imali svi članovi režimske Jugoslavenske nacionalne stranke u Jugoslaviji, trebala je olakšati njegovo kretanje. U Zagrebu ih je dočekao student Josip Begović,⁴³ koji im je bio pripremio stan u Štosovoj ulici 4, u kojem su oni boravili sve do kobnog 17. 12.⁴⁴ Iako se Herenčić trebao prema planu odmah vratiti u Celje, ostao je da ohrabri neodlučnog Oreba. Kada je 15. 12.

malo namrgodi da bi bio sličniji od njega starijem mađarskom učitelju na slici; “Sa prvog dana suđenja”, *Obzor*, br. 64, 1934. Herenčićeva putovnica je glasila na ime Janoša Krena.

Orebu su predane 2 bombe, 2 revolvera, 2 šaržera i preko 80 metaka, te jedan bodež čija je oštrica bila otrovana dok je Herenčić zadržao kod sebe po jednu bombu i revolver, dva šaržera i 25 metaka.

⁴³ Student šumarstva, rođen 1908. u Suhopolju. Godine 1932. kao simpatizer Ustaške organizacije započinje rasturati antidržavne letke po Zagrebu. U listopadu 1933. dobija naredbu da iznajmi stan za ustaše koji su trebali stići 1. ili 17. prosinca. U naredbi koju mu je predao Singer u Celovcu, posebno je opisana i ruta kojom ih je Begović trebao voditi na izvršenje atentata i nakon toga odvesti na sigurno. Svakoga dana od 17 do 22 sata čekao je pred svojim stanom najavljene goste s bijelim papirom u reveru kaputa. On im se trebao obratiti s riječima “Bog i Hrvati dečki”, dok su mu oni trebali odgovoriti “Slava Bogu”. No, plan se poremetio, s obzirom na to da se Singer nije pojavio u Celovcu, pa je Herenčić pronašao Begovića i bez ovog ceremonijala.

⁴⁴ “Preko noći ostajali smo u stanu samo Herenčić i ja dočim je Begović odlazio spavati u jedan drugi svoj stan. Herenčić i ja smo spavali svaki na svojem krevetu i svake noći stavljali na noćni ormarić...naše tri bombe...a pod jastuke pod glavom stavljali smo naše revolve-re...”. Zapisnik od 20. 12. 1933.

ipak otišao ne rekavši mu, Oreb se osjećao izdanim i ostavljenim na cjedilu. Namjeravao je istog trena krenuti prema austrijskoj granici, te je tražio od Begovića da ga izvede iz grada. Ipak, ovaj ga je uspio nagovoriti da ne nagli te da izvrši zadatak. Kako Oreb nije poznavao Zagreb, Begović ga je par puta vodio po ulicama kojima je trebao proći kralj te trasom kojom su trebali pobjeći s poprišta.

“U petak vodio sam Oreba na glavni kolodvor da mu pokažem mesto gde se ima postaviti u slučaju ako dodje Kralj da izvrši na Njega atentat. Zatim sam ga odveo Mihanovićevom ulicom pa Crnatkovom uz prugu sve do kolodvora Sava, gde smo kod jedne tvornice zaokrenuli ravno u Ilicu i išli sve do blizu mitnice, koju smo opet obišli i pokazao mu kuću u Kustošiji na kojoj piše “Sfings benzin”. Tom prilikom sam mu rekao da će na tom mjestu čekati auto... Kad smo se vratili istim putem kući Oreb je izjavio da on još nezna dobro taj put, pa je rekao da ću ga sutra u subotu morati ponovno voditi, što sam ja oko 11 sati do podne i učinio. Vodio sam ga i na Markov trg... posle toga smo se spustili kroz Mesničku ulicu u Ilicu. Taj put trebao je znati radi toga, ako u slučaju da ne dodje Kralj, pa da baci bombe među masu i da razjuri proslavu.” (Zapisnik sa saslušanja Josipa Begovića, 18. 12. 1933.)

Bili su odredili izvršiti atentat na Glavnom kolodvoru u trenutku kraljeva dolaska. Kralj je u Zagreb dolazio u jednom politički osjetljivom trenutku, kada je u Hrvatskoj raslo neraspoloženje naroda prema državnoj vlasti, pa je posjet trebao demonstrirati njegovu popularnost i vratiti vjeru u vlasti. Dana 16. prosinca, kad je kralj trebao stići vlakom u Zagreb, sve je bilo spremno za atentat. Begović je dogovorio automobil koji ih je trebao čekati u slučaju bijega. Tog dana je u gradu vladala velika studen – 8 stupnjeva ispod ništice i dosta snijega (u zemlji su vladale “sibirske zime”, a Hrvatskim zagorjem su zavijali čopori gladnih vukova). No, to nije spriječilo oduševljenu masu da se počne već prije 16 sati okupljati pred zgradom kolodvora. S prvim sumrakom su zasjale svečano osvijetljene ulice.

“Oko 4 sata posle podne vratio se Begović kući i kazao mi je da Kralj dolazi u Zagreb oko 5 sati 20 minuta i da ćemo tom zgodom na njega izvršiti atentat na mestu, koje će nam se činiti zgodnim. Odmah posle toga nas dva smo otišli iz kuće i odvezli se... kod jedne fotografkinje, gde smo se obojica napose slikali. Nakon jedno pet minuta mi smo slike dobili i vratili se natrag kući. Čim smo stigli kući Begović se presvukao u skijaško odelo i uzeo skije, a ja tri bombe, dva revolvera, 4 magazina, svu municiju koju sam imao, kao i onaj otrovani bodež, nakon toga izašli smo iz kuće i tramvajem smo se odvezli na Jelačićev trg. Tramvaj nije mogao doći do na sam trg, već je bio zaustavljen u ulici (Draškovićeva ulica – op.a.) koja vodi na trg, pošto je radi prolaza Kralja već bio obustavljen sav promet... Čim smo sišli s tramvaja pošli smo s te ulice ravno na Jelačićev trg (kroz Jurišićevu – op. a.) i to tako da je on hodao pred menom, a ja za njime oko 10 koračaja.” (Zapisnik od 20. 12. 1933.)

Begović je ovdje zakazao – računao je da će kralj, prema raspoloživim obavijestima, stići na kolodvor u 17.20h. No, dvorski vlak je točno u 16.56h ušao na postaju. Tako je kralj Aleksandar sa suprugom Marijom već kre-

Zagreb je oduševljeno dočekaio Kraljevski Par Dolazak Nj. V. Kralja i Nj. V. Kraljice. — Velike mase svijeta pred kolodvorom špalir svijeta od kolodvora do Kraljevskog Dvora u Mesničkoj ulici

Zagreb, 16. XII.
(*) Zagreb se već nekoliko dana nalazi u radnom, raznovidnom, ne malo stranim posjetama na ludo i dolazak Nj. V. Kralja i Kraljice i dolazak u ovaj grad značajan dolazak Nj. V. Kralja dolazi u Zagreb na svoj rođendani. To je i najviša posjeta razgovor, a rođendani i radi se bit u jednaku i obojstranim pripremama, koje su vrlo su sve dane na ulicama. O tome mi smo već obavještili naše čitatelje. Najvrijet radost Zagrebana dolje je do ponedjeljka razgovor, kada su i svi, već Kralj i Kraljica dolje u Zagreb. Prijemu dolaska bilo je poznato i već dana prije i tako već se počeo nakupljati svijet pred sjevernim kolodvorom. Čim su naši vojnici iz grada na poziv svjetlo kojim nije izostalo od zrakama et svijet, a koji temperatura od — 5 stupnjeva ispod nule. Svijet se nakupio, da vidjeti Nj. V. Kralja i Nj. V. Kraljice, da ih radeš i redari su prisutni i da im tako dolazi ovaj predivni i lijepi.

Prez namale dočekaio je njemački manifestacije više na već bile razgovor. Ali nitko štitišti se najviše u ovom slučaju. To je bilo zadovoljavajuće i oni, kada je prošla manifestacija, to su već više naših razgovor. Čim su spreda kolodvora imale je dolazak manifestacije dolazak njemačkih spreda, čim su imale manifestacije njemačke, koje su manifestacije Kraljevski gđa. Palada. Kolodvora, kada je se

svim najosobitijem očekivanju bitve višnje manifestacije Zagreb u kojima dolazak nastava, a na prolazu većica dolje sa — „ni, koje su bila na dolazi, vidišti. Najvrijet svijeta je većih redovito obavještili su naša. Radovanje raspoloženje na svim stranama. U bitv svijet je stajao na položajima. Tako su na cijelom putu od kolodvora, preko trga Kralja Tomislava, Stronamyrovog trga, Zlatne, Pruskom ulicom, pa Mesničkom ulicom, do samog Dvorca u Mesničkoj ulici, nitko nije mario za stajati i nitki, sve je stajalo, izgleda se boge, kao nego kolodvor Nj. V. Kralja i Kraljice, da ih ardoim podravi.

DOLAZAK NJ. V. KRALJA I NJ. V. KRALJICE.

Neko oko 6 i pol sata za posrva su val izšao kao g. de. Petarovi su glasio vijesti, zapovjednik armije general g. Marzi su gospodin, gradni načelnik g. de. Erben su gospodin, zapovjednik svietla general g. Bodi, zatim šef policije g. Mikalidici, dolazak zapovjednik štampe g. Matu Schaeffer i nekoliko svih čestovita banke spravlja. Dvorišta dana g. de. Erben su dolazi je sudie prešva. Ostali su nitko su kolodvor na dolazi Nj. Val. Kralja nit imali nitko stajao kolodvor. Nj. Val. Kralj dolazi na s svoj Kraljevski grad su raspravi izvan, da i svdje 1933 svoje izjavio stajao.

TONKO U 4.56 SATI UAO JE U STANCIJU DVORSKA ULICA. VOJNA GLAZBA ZAVIRALA JE RUDNI. NA VRAĆANJA SALONJEK DVOBRKOG VAGONA POJAVIO SE VEŠAR I NASHIJAN NJ. V. KRALJI NI MALO UMOBRAN OD VETA: SVJEZE I RADOŠE. GOSPREJAVLJAO JE NA POZDRAVE VISOKI RUKOVODNICI. NARA KOJI SU TU HALAZI, NI NI V. KRALJI SI MAZI ZA SA ULACA, A ODMAH ZATIM I NI V. KRALJICA. NJOVI JE PRILAZI ODMAH DVOBRK DANA DOJA ELEPNORA SVRKLJAZA KOJA JP PREDALA NJ. V. KRALJIČI DUVAN BUKETI RUZA.

Nj. V. Kraljica ardoim se podravila sa Svojim dvorišnim damama.

Prvi je prilaz Nj. V. Kralja kao g. de. Petarovi, su koji su Nj. V. Kralj ardoim rukovao. Zatim se orlao zapovjednik armije general g. Marzi, zatim general g. Bodi. Nj. V. Kralj se završio se zatim sa gradskom manifestacijom g. de. Erbenom. Nj. V. Kraljica također vedra i nitko oboim raspoloženje, podravila se sa primka. Od gospođe Vrane Petarovi, gđa. Marzi, gđa. Kralje, Nj. V. Kraljica je primala bukete ruza. Njihov dolazi nit iznalo bilo na posrva, već je Nj. V. Kralj zatim iznalo sa Nj. V. Kraljeviom kroz Dvorsku štampanicu na svoj velik kolodvorom. Čim su Kraljevič par ušli čim bitvije je stajati najvrijet svijeta, lotoreportera.

Masa je oduševljeno primila i dolazak Nj. V. Kralja i Nj. V. Kraljice. Nj. V. Kralj i Nj. V. Kraljica dolaze i raspoloženi su se održavati. Nj. V. Kralj je osobito pozvani su stajati i manifestacijom. Nj. V. Kraljica odgovorila je i održavala sa svim svima vrlo radno i pozorno.

Odmah zatim Kraljevski Par ubio je u svireni ostanovi, koji je poim dolazak tempom svim bitv, Pruskom ulicom, a zatim Jelačićevim trgom i Dvorca u Mesničkoj ulici. Na se probla hrvatio na trgu pred kolodvorom, tako da su svi odrazi njima napredno napredno Prava ispre — dosta vremena — nitko nitko pod su ostanoim Nj. Val. Kralja i Kraljice, tako da je nitko ostalo dolazi ostanovi. Svjetlo, koji je nitko u špaliru odvješeno je na cijelom putu podravljao Nj. Val. Kralja i Kraljice.

Tak nitko isprekono venano radešim je poim sa rukom, da je gipratine, koje je tako nitko poim do dvora u Mesničkoj ulici.

Na ostanovi poim od kolodvora iznjela, čim je sprečeno i ulazno napredno svod Kralja i Kraljice, a Nj. Val. Kraljevi ostaje nitko dolazi, da se svim i najvrijet svijeta, Zagreb i Lotoreportera, Nj. Val. Kralja i Kraljice su videli sa zatim u svoj Dvor.

Sl. 2: Jutarnji list (br. 7862, 17. 12. 1933.) o oduševljenom dočeku kraljevskog para.

nuo najavljenom rutom do Markova trga, “laganim tempom” u otvorenom automobilu, dok su se Oreb i Begović probijali kroz svjetlinu i namještali na Jelačićevu trgu. Naime, pri silasku iz tramvaja, primijetili su da se kraljevski par već uputio automobilom (tako da je otpao kolodvor kao predviđeno mjesto atentata), pa su požurili na glavni zagrebački trg. Na ulicama je stajala gomila ljudi, koja je u svom oduševljenju probila kordon redara na nekoliko mjesta. Redari su bili potpuno nemoćni, a kraljevska pratnja nije uopće mogla krenuti u prvi mah tako da je automobil s kraljem bio daleko odmaknuo. Kao što se može primijetiti, situacija je bila iznimno povoljna za izvršenje atentata, no “naši” atentatori su zakasnili. Oni su se u međuvremenu smjestili kraj spomenika bana Jelačića, s tim da je Begović od Oreba bio udaljen nekoliko metara sa skijama u zraku, koje su trebale biti Orebov orientir prilikom bijega.

“Pred menom, kada sam stao bilo je čini mi se dva do tri reda ljudi. Begovića opazio sam takodje među publikom... udaljenog od mene oko 10 korakačaja i opazio sam kako prema dogovoru drži skije u vis. Tako među publikom čekao sam otprilike dve minute i najednom sam opazio kako prema Jelačićevom trgu dolazi otvoreni auto sa Kraljem i Kraljicom, a pred tim autom dva zatvorena automobila. Kako me u momentu, kada sam opazio Kraljev auto pograbio strah i nisam imao odvažnosti...ja sam se smesta okrenuo i izašao izmedju općinstva... pa kada je Kralj prešao pošao sam do Begovića...” (Zapisnik od 20. 12. 1933.)

Zašto se Oreb prestrašio? On je sam kasnije na saslušanjima i sudu isticao da su ga Begović i Herenčić uvjeravali "da će u špaliru biti samo dječurlije i da će se zviždati, pa da će kad on baci bombu nastati panika, i da će moći da lako pobjegne". No, "kada je on pak uvidio, da to nije tako, već da su bile naokolo u špaliru sve starije i ozbiljnije osobe, vidjevši da će biti mnogo žrtava i da će mu bjegstvo biti otežčano, da se je pobojavao da izvrši svoju namjeru i da se je zbog toga povukao."⁴⁵

Begović je prigovarao Orebu zbog neuspjeha i pozivao ga da krenu na Markov trg i pokušaju ponovno, ako ne na Kralja onda barem na oficire, vojnu glazbu ili svjetinu. Oreb je to odbio i zatražio je da ga prebaci do mjesta gdje ih je trebao čekati automobil. No, automobila tamo nije bilo (vozač taksija, Dragutin Zajc se predomislio te nije održao obećanje dano Begoviću) pa su se vratili u stan. Večer su proveli u obližnjoj gostioni, gdje je Oreb upoznao Begovićeve ujaka, zidarskog pomoćnika Antuna Podgoreleca. I dalje su trajala njihova međusobna optuživanja za neuspjeh; Oreb je inzistirao da ga se prebaci do Herenčića, dok ga je Begović nagovarao da ostane i ponovno pokuša sutradan. Nagovaranjima se pridružio i njegov ujak Podgorelec, s kojim su se vratili u stan na počinak.⁴⁶ No, oni nisu ni bili svjesni da je u međuvremenu policija dolazila do njihova stana. Naime, Uprava policije u Zagrebu je dobila tog 16. 12. obavještenje od Uprave grada Beograda da se na Štosovoj 4 nalaze tri terorista koja spremaju atentat na Kralja. Četvorica detektiva su na toj adresi pretresli sve stanove, ali nisu pronašli ništa sumnjivo. No, posumnjali su kad im je kućepaziteljica rekla kako su Begović i "njegov brat" iz prizemnog stana otišli popodne na skijanje, u skijaškim odjelima, te su odlučili ponovno navratiti. Policija je tog dana ipak napravila velike propuste i događaje uglavnom prepustila slučaju.⁴⁷

Nakon povratka u stan, Oreba su i dalje nagovarali da odustane od odlaska Herenčiću te da izvrši povjereni mu zadatak. I Podgorelec se aktivno uključio u raspravu, pa je sumnjičavi Oreb odmah zatražio da položi ustašku zakletvu, na što je ovaj pristao. Na poslijetku su se ipak dogovorili da će

⁴⁵ "Iz teksta optužnice", *Obzor*, br. 64.

⁴⁶ Podgorelec je na suđenju istaknuo da je Oreb te večeri bio ljut i srdit zbog neuspjeha. "Ja sam škrgutao zubima i pravio se ljut. Ali sam se ja to samo pretvarao da me ne bi Begović odao poglavniku", objasnio je Oreb na sudu. *Politika*, br. 9286, 22. 3. 1934.

⁴⁷ Dr. Juraj Špiler, tadašnji šef odsjeka za kontrolu stranaca u zagrebačkoj policiji i vođa zbora agenata, kojeg je SAD 1947. izručio Jugoslaviji kao ratnog zločinca, izjavio je sljedeće: "Istoga dana, kada je kralj već bio u Zagrebu, navečer je primila zagrebačka policija šifriranu depešu... Na kraju te alarmantne depeše stajalo je – poduzmite potrebne mjere! Poduzeli nisu ništa. Šef odsjeka javne sigurnosti Dragi Jovanović je brzojav strpao u džep, na glavu nabio svoj crni cilindar i otišao onamo kamo je naumio – pravo u Pick-bar, da proslavi boravak Njegova Veličanstva u gradu. Lumpalo mu se te noći kao nikada prije". Aleksa VOJINOVIĆ, "Atentati u našoj novijoj povijesti – Ubojica je čekao u Marseillesu", *Start*, br. 203, 3. 2. 1976.

⁴⁸ "Sutradan se šef (Dragi Jovanović – op. a.) otriježnio i poslao agente: Ušli su u osumnjičevu kuću kao da u njoj traže kakva bezveznog džepara...". *Start*, br. 203, 3. 2. 1976.

sutra pokušati izvesti atentat pred katedralom, gdje je kralj trebao biti na svečanom Te Deumu. S takvom mišlju su legli na počinak.

“Ujutro oko 7 časova poslata je ponovno jedna agentska patrola,⁴⁸ koja se sastojala iz policijskog podnadzornika Nikole Čurčića i poverenika Koste Lečića, u Štosovu ulicu broj 4, da proveri i utvrdi, koji je to student, koji je otputovao na 16. o.m. a poznat u kući pod imenom Begović. Ova je patrola ponovno kucala na vratima tog zatvorenog stana...” (Policijski izvještaj, HDA 1354, br. 381)

“Begović: Začuo sam na spoljnim vratima da je netko tri puta pozvonio i tom prilikom upozorio sam moga ujaka i Petra Oreba da budu mirni...Kada sam otvorio okance na vratima vidio sam pred sobom jednog nepoznatog čoveka (Lečić – op. a.), ali sam ja ipak bez krzmanja ubrzo vrata otvorio. Unutra je stupio i bez ikakvih reči odmah me je pretražio još u hodniku... pošao je u sobu, gde je kod vratiju i moga ujaka Podgorelca pretražio... dok je njega pretraživao, dotle je Oreb u gaćama i košulji iz kreveta skočio i sakrio se iza vrata tako, da taj gospodin nije niti video Oreba...drugi gospodin (Čurčić – op. a.) već je ušao u taj momenat, kada je taj prvi pretraživao mog ujaka, nekako odmah se je okrenuo i opazio Oreba gde stoji iza poluotvorenih vrata i kako drži ruke iza ledja. Taj gospodin je odmah pitao Oreba “Šta ti držiš ruke iza ledja”,⁴⁹ a u isti momenat začuo sam pucnjavu i to jedno tri hica, koji su bili ispaljeni u tog gospodina od Petra Oreba i u isto vreme Oreb je izašao iza vrata i opazio ovog drugoga, koji je stajao u hodniku i u brzom tempu opalio jedno pet metaka prema njemu i ovaj se odmah uhvatio za glavu i počeo jaukati, a zatim je pao, dok je Oreb nastavio da i dalje puca u njega za vreme, dok je taj drugi bio u ležećem stavu... Napominjem da je ovaj drugi koji je stajao u hodniku pošao prema vratima da udje u sobu kada je čuo pucnjavu, ali to se je odigralo takvom filmskom brzinom, da on nije uspio ni da udje u sobu, a Oreb je već bio izašao iza vrata i pucao u njega.”⁵⁰ (Zapisnik sa saslušanja Josipa Begovića od 18. 12. 1933.)

⁴⁸ Sa saslušanja Podgorelca 17. 12. 1933.: “Taj gospodin koji je mene pretraživao, kada je prišao Ivanu (tako se Oreb Podgorelcu predstavio) upitao ga je – Šta vi tu radite, tko ste Vi, i što ste tako stali...čuo sam još, da je Ivan rekao: *evo me u gaćama* i u to sam se ja okrenuo i čuo sam pucanje.”

⁵⁰ Oreb je najprije negirao da je pucao u dvoje agenata, iako je priznao da je ispraznio čitav šaržer – svih osam metaka. “Ja sam tog momenta stajao kod stola u levoj ruci držao hlače, a desnom strelovitom brzinom pograbbio revolver koji je ležao na stolu iza jedne flaše tako, da ga taj čovek nije mogao videti, pa sam na tog čoveka počeo pucati...Čini mi se da sam kod pucanja tom čoveku ciljao prsa...Ovaj čovek je pao kod samih vratiju sobe i ostao nepomično ležati.” Zapisnik od 20. 12. 1933. Poslije je istaknuo da nije posve siguran, ali da nije ponovno pucao na njih dok su ležali. Naime, Antun Podgorelec na svojem saslušanju 17. 12. 1933. napominje da se Oreb vratio iz hodnika i ponovno zapucao na agenta koji je nepomično ležao u sobi.

⁵¹ “Lečić Kosta, kada je teško ranjen, dajući od sebe još poslednje snage, izašao je iz kuće, predao je svoj revolver šoferu Fučeku (Franjo) rekavši mu: Pazi, imaš samo 4 metka u njemu, podji za onima koji su sada pobjegli iz kuće i ubi ih. Fuček je ponajpre teško ranjenog Lečića spremio u svoj auto, zatim je počeo, hrabren rečima smrtno ranjenog K. Lečića, proganjati odbleg i u tom progнанju ispalio je sva 4 metka, te konačno sa praznim revolverom, svestan opasnosti u koju se stavlja, skočio iz auta pred Begovića i Podgorelca, i praznim revolverom prisilio obojicu na predaju.” Policijski zapisnik, HDA 1354, br. 381. Podgorelec je na suđenju izjavio: “...jedan automobil ide za nama. Dode sasvim blizu nas. Šofer je vikao i pucao prema

Sva trojica su pobjegli iz stana, u kojemu je ostao ležati ubijeni podnad-zornik Čurčić, pogođen na tri mjesta u glavu. Teško ranjeni (na tri mjesta u grudi i na jedno u desnu ruku) povjerenik Lečić ipak je sa svojim šoferom, koji ga je čekao vani u automobilu, uspio uhvatiti dvojicu bjegunaca,⁵¹ ali ne i Oreba.

VII. Na putu do vješala

VII. 1. Uhićenje

Oreb je, nakon što je izbjegao sudbini Begovića i Podgorelca, bježio iz grada pod punim naoružanjem. Uza sebe je imao bombe, dva revolvera i otrovni bodež. Izašavši iz grada dospio je do skupa romskih zidanih kućica u selu Garešinskim Novakima. Prisutnim se Romima obratio za pomoć, objasnivši im da je komunist i da ga proganja policija. Ponudio je zamjenu svojeg odijela za jedno cigansko odijelo, a potom im je ostavio i svoje komplet- no naoružanje.

Sl. 3: *Jutarnji list* (br. 7863, 18. 12. 1933.) o hvatanju troje sumnjivih lica (ne spominje se pokušaj atentata)

“Napokon sam se presvukao, pitao sam cigane da li imade negde u blizini vina, pa su mi kazali da ima nedaleko jedna gostionica. Ja sam tada sa četvoricom cigana otišao u tu gostionu i tamo smo popili dve litre vina. K nama su se pridružile i tri ciganke, nakon što smo popili vino, koje sam ja platio dao sam onom ciganu, sa kojim sam promenio odelo 30 dinara, jednoj ciganici 18 dinara za njezinu decu i tada produžio put dalje. Jedan od cigana ponudio se meni, da će mi pokazati put prema Savi i neka ga zato nagradim.”⁵² (Zapisnik od 20. 12. 1933.)

nama. Jedna kugla je prošla ovako, a druga mi je prosekla kaput... Jako sam se uplašio... Šofer je izašao iz automobila, uperio na nas revolver i viknuo: Ruke u vis! Vi ste ubili čoveka.... U tom je Oreb išao pored ugla jedne druge ulice u blizini. Nisam ja brate ubio čoveka, nego onaj tamo što ide pored ugla. Nije mu se moglo dokazati. Nego ja ubio, pa ja ubio... a ovaj Oreb za to vreme pobeže. Stavili su nas u automobil, i mene i Begovića. Šofer je tada jednom čoveku sa mlekarškim kantama dao revolver: Drži ovaj revolver, veli, podi s nama i pazi na ove. Oni su ubli čoveka...” I mlekar je ušao u automobil i za sve vreme držao revolver uperen prema nama. A dole je ležao onaj ranjeni agent”. *Politika*, br. 9287, 23. 3. 1934.

⁵² Romi Milan Nikolić Karčić, Nikola Jani Komarov, Janko Nikolić i Branko Bango Nikolić iz sela Garešinski Novaki, potvrdili su uglavnom ono što je priznao Oreb.

Oreb je najprije želio krenuti prema Dalmaciji, no zbog velikog snijega se predomislio i odlučio je pobjeći prema mađarskoj granici. Nakon što je prešao Savu, lutao je poljima držeći se ceste sve do popodneva, kada ga je žandarmerijska patrola iz Velike Gorice prepoznala prema opisu koji su im pružili već ranije uhićeni Begović i Podgorelec.

Istog je dana i ispitan u zgradi Uprave policije, koja se nalazila u Petrinjskoj ulici. Ova je ulica bila na zlom glasu zbog "krvavog" šefa zagrebačke policije, dr. Janka pl. Bedekovića,⁵³ koji je sa svojim suradnicima vršio torturu nad uhićenicima. Oreb je pred svojim ispitivačima, dr. Jurjem Špilerom, koji je preuzeo istragu od smijenjenog Drage Jovanovića, i Stanojem Cvetkovićem, odmah isti dan priznao nakanu atentata i ubojstvo podnadzornika Čurčića. Samom kralju Aleksandru je javljeno sutradan na večer, 18. 12., za pokušaj atentata i uhićenje trojice osumnjičenih. Kralj je bio izvan sebe te je naredio Orebovo saslušanje na kojemu je i on bio prisutan, skriven iza zastora. Dojmio ga se jasan i energičan glas Petra Oreba, bez imalo straha. To je kasnije priznao Ivanu Meštroviću, te mu je obećao da Oreba neće osuditi na smrt, jer mu je jasno da on ništa nije skrivio. Okrivio je brutalnost s kojom se postupalo prema Orebu za vrijeme čitavoga njegovoga života.⁵⁴ No, kralj ipak nije ispunio svoje obećanje. Aleksandra je Orebovo svjedočenje uvjerilo u besmisao nastavka tajnih pregovora s Mussolinijem, s kojim je do tada pošto-poto želio uspostaviti dobrosusjedske odnose i produžiti Ugovor o međusobnom prijateljstvu iz 1924. (najveća prepreka u pregovorima je bila interesna sfera nad Albanijom). Ogorčen zbog talijanske upletenosti u atentat, odbacuje ikakvu mogućnost nastavka pregovora te odlazi na Bled i predosjećajući svoju smrt sastavlja političku oporuku. U svom pismu bratiću, knezu Pavlu, kojeg će i imenovati jednim od namjesnika, između ostaloga

⁵³ Bedeković se probio u vrh policije zahvaljujući tome što je otkrio Stjepana Radića, skrivenog u zidu Šeljačkog doma. Nakon toga je odmah postao kraljev miljenik; "Sam Bedeković je klinički psihopat sadist, pri tome praznovjerno religiozan, čovjek opsežne kulture, sakupljač starina, čak stručnjak za primijenjenu umjetnost klasicizma i bidermajera, u društvu besprijekornih manira i povremeno alkoholičar... Sam je lično vršio torturu, prvenstveno nad ženama, noću, nakon čega bi, svukavši okrvavljeno ruho, presvučen u frak odlazio natrag u veselo društvo, odakle bi u zoru odlazio klečati u nekoj crkvi, često se ispovijedao (i dobio odrešenje od grijeha) i opet sutradan nastavljao. Pri tome bi kod osumnjičenika koji su mu bili, tko će znati zbog čega, simpatični, bio susretljiv, puštao ih iz zatvora", Josip HORVAT, *Hrvatski panoptikum*, Zagreb 1965., 223.

⁵⁴ I. MEŠTROVIĆ, *Uspomene na političke ljude i događaje*, 229.-231.

⁵⁵ "Ljudi koji su čekali na nas na Jelačićevom trgu s bombama i revolverima uhapšeni su, zajedno sa svim njihovim oružjem, i što je zaista važno, sve su priznali. Došli su pravo iz Trsta, gde je osnovana škola za ubice pod pokroviteljstvom velikog fašiste". Neil BALFOUR, Sally MACKAY, *Knez Pavle Karađorđević – jedna zakasnela biografija*, Beograd 1990., 57. i 58.

⁵⁶ Aleksandru su savjetovali da povede kampanju kojom bi raskrinkao sve one koji naoružavaju teroriste. C. Eylan, spisateljica koja je osobno poznavala kralja, nerealno i romantičarski je objasnila zašto on to nije napravio: "Aleksandar je to odbio više zabrinut da ne pokvari šanse za smirenje u Evropi nego iz brige za svoju ličnu sigurnost. Jer taj autokrata ostao je skroman, isto ono osećanje za diskreciju... sprečavalo ga je da privlači pažnju civilizovanog sveta na opasnost koja mu je pretila. Takva opasnost je u njemu vredala vojnika... Pristao

STRANA 4

RASPRAVA PROTIV OREBA I DRUGOVA

Beograd, 19. ozujka. Danas prije podne u 8.15 otpočela je rasprava protiv Petra Oreba i drugova. Senatu predsjedja dr. Ljubomir Arnerić, a u vijeću su dr. Buban, Baijić, Vukajlović, Gradnik, Margalić i Vičar. Javnu optužbu zastupa dr. Gjerman Gjadrov. Prisutni je velik broj domaćih novinara a osim toga predstavnici njemačke, engleske, francuske, američke i česke štampe. U sudu se nalazi nekoliko advokata i sudaca i nekoliko građana. Prvi je uveden u sudnicu Petar Oreb u pratnji jednog oružnika.

Za njim je uveden Josip Begović. On je po zanimanju student.

Treći je uveden Pogorelec Josip, radnik po zanimanju.

Pošto su zauzeli svoja mjesta predsjednik Arnerić uzima generalija.

Predsjednik mu saopćuje da mu je sud imenovao kao branitelja ureda radi odvjetnika Dušana Ilića. Begović Josip kaže da je student sumarstva treće godine. Sa prebivalištem je stalno u Virovitici a kao student živi u Zagrebu. Nije osudjivan niti policijski. Njemu je sud odredio za branitelja dra Mladena Zujevića. Pogorelec Josip izjavljuje da je zidarski radnik, svratio je samo osnovnu školu, nije bio kažnijan. Vojsku je slu-

Kralja, a osim toga za ovo djela izjavio se spremnim, da mu pomoćne prije izvršenja i poslije toga.

3. **PODGORELEC ANTUNA**, pok. Antuna i Mare, rođene Ozmeć, rođenog 29. X. 1906. godine, u Suhom Polju (srez Djurdjevac), rimokatoličke vjere, državljanin Kraljevine Jugoslavije, neoženjenog, zidarskog pomoćnika, pismenog, vojsku je služio, neosudjivanog, neimućnog, sada u istražnom zatvoru:

a) da je 16. prosinca 1933. god. postao član udruženja »Ustaša« žije je sjedište u inozemstvu, i ako je znao, da ovo udruženje ima za cilj da terorističkim aktima ugrozi u državi javni mir, eda bi lako došlo do izdvojenja jednog dijela teritorija Kraljevine Jugoslavije kao samostalne države;

b) da je u noći od 16. na 17. prosinca 1933. god. u stanu u Štosovoj ulici kbr. 4. u Zagrebu podstrekavao Oreb Petra Mijata, da izvrši atentat na Nj. Vel. Kralja sutradan pred katedralom u Zagrebu, dakle podstrekavao Oreba da izvrši atentat na Nj. Vel. Kralja, a osim toga izjavio se spremnim, da mu pomoćne prije izvršenja i poslije toga,

pa da su time učinili:
1. Oreb Petar pod 1.a) sloč. iz toč. 2. čl. 1. zakona o zaštiti javne bezbednosti

je Talenta i Kanije je C
Kvornice, koji
u Trst, bili
Babić i nek

U kući gdje
je upoznao
rice još i M
Vlaha Bano
Vukića, Ant
na Šarića,
Katića, nek
Cavića, nek
je se imena
dane, što ji

njihovu zgr
govorili nal
u toj zgrad
četiri do pi
sobi Vukić,
kuci u Trst
Nije ništa u
bavljao. Dri
u razgovoru

Oreb je ista
u Trst, Na t
paž sada u
Bego mu je
ženje. Oreb
to udružen
zakleo. Zak
pistoljom i
zakletvu i
noćm ovajh
iš, zakletvu

Sl. 4: *Obzor* (br. 64, 19. 3. 1934.), početak suđenja protiv Oreba i suokrivljenika.

piše: "Na dan dolaska bili smo u velikoj opasnosti, i pravo je čudo što sam danas uopšte u stanju da Ti pišem... Kad se cela gužva slegne učiniću sve što je potrebno da otvorim oči svetu i kažem kakvi su fašistički metodi u spoljnoj politici. Bio sam u pravu što nisam verovao i što nisam hteo ništa da imam sa tim podlacima."⁵⁵ No, Aleksandar je mogao malo toga poduzeti jer su mu u diplomaciji ruke bile potpuno vezane, a takvu realnost ne bi promijenila ni činjenica da je bio važniji faktor nego što jest.⁵⁶

Ključno ispitivanje se događalo na Novu godinu (1. 1. 1934.), kada je Oreb priznao da je bio obučavan u ustaškim logorima, koje je i detaljno opisao. Dotad se držao priče da se nije maknuo iz Trsta do odlaska u Zagreb, kako mu je Servatzy naredio da ni pod cijenu smrti ne smije odati postojanje logora. Oreb je zadržan na zagrebačkoj policiji do 29. siječnja 1934., te je nakon dovoljno prikupljenoga istražnog materijala prebačen u Beograd gdje je i dočekao suđenje. Ipak, zagrebačka policija nije bila potpuno zadovoljna

je samo na to da se savezničkim silama i prijateljskim zemljama, kao i Sekretarijatu Društva naroda, preda iscrpna dokumentacija koja bi im otvorila oči...Nije ni više ni manje poduzimao ništa u pogledu svoje lične bezbednosti, kao i Napoleon." C. EYLAN, *Život i smrt kralja Aleksandra I*, 142.

s Orebovim informacijama –neke podatke o Trstu nije bilo moguće potvrditi. S druge strane, splitske instance su potvrdile krijumčarski dio priče i veze s Telentom, te su tražile daljnje ispitivanje o navedenim temama pretpostavljajući da Oreb mora puno više znati.

Pavelić je nakon Orebova uhićenja nastojao uvjeriti talijanske vlasti kako Oreb nije ni bio u poziciji da sazna važne podatke o organizaciji. No, Orebovo je svjedočenje, upotpunjeno s drugim doušničkim spoznajama, u stvarnosti potpuno razotkrilo pokret. Jugoslavijom se u međuvremenu pronio glas o djelovanju ustaša u inozemstvu. Iako se naoko činilo da je i sam državni vrh bio zaprepašten razmjerima ustaške akcije, mora se naglasiti da špijunska mreža jugoslavenske policije prati Pavelićev rad od samog početka. Uz razošiljanje svojih agenata u same ustaške redove, Bedekovićeви ljudi su od 1929. organizirali niz atentata u zemlji i inozemstvu. Tu ubrajamo i pokušaje ubojstva Pavelića, Perčeca, Budaka, ali i ubojstvo Milana Šufflaya. Agenti Jelka Pogorelec (Perčecova ljubavnica) i Petar Gruber krajem 1933. objavljuju materijale za Ministarstvo unutrašnjih poslova o ustaškim logorima i vezama u inozemstvu,⁵⁷ na temelju kojih jugoslavenska vlada krajem prosinca optužuje mađarsku vladu i traži raspuštanje logora na Jankapusti.⁵⁸ Verbalna nota jugoslavenskog poslanstva u Budimpešti od 21. 12. 1933. bit će s prilogom tiskana te kao priopćenje jugoslavenske vlade predana Vijeću Društva naroda u Ženevi.⁵⁹ Mađarska je zatim formalno raspustila Perčecov logor. Bečka policija je nakon energične istrage ušla u trag Andriji Artukoviću i Vladimiru Singeru, kao i ustaškom propagandističkom materijalu. Beograd je zatim i zatražio izručenje Pavelića, Herencića i Singera od Italije i Austrije. Iako u toj nakani nije uspio, natjerao je navedene zemlje na čvršću kontrolu nad ustašama, protjerivanje niza hrvatskih emigranata, te konačno razoružanje Ustaške organizacije u Italiji. U veljači 1934. ustaše su morale odmarširati iz Vischetta u središnju Italiju, u Olivetto (provincija Arezzo), a zatim i u provinciju Aquilu. Konačno su internirani na Liparima.

Ne čudi što su se cijelo ovo vrijeme u tisku javljale spekulacije o stvaranju talijansko-austrijsko-mađarskog bloka usmjerenog protiv Male Antante. Jugoslavija, Čehoslovačka i Rumunjska su 1921. formirale ovaj savez da bi se oduprle mađarskom iredentizmu i spriječili ponovno uspostavljanje Habsburške Monarhije. Godine 1934. Jugoslavija ponovno okuplja, i to Grčku, Rumunjsku i Tursku u Balkanski savez kao pakt zaštite pro-

⁵⁷ Jelka Pogorelec je već u zagrebačkim novinama *Novosti* (od 5. do 14. 10. 1933.) objavila niz članaka o Perčecu, Jankapusti i ustaškom radu, što će biti skupljeno iste godine u posebnoj brošuri: *Tajne emigrantskih zločinaca*, Zagreb 1933. Brošura će biti prevedena na francuski jezik.

⁵⁸ Nikola B. MILOVANOVIĆ, *Od marsejskog atentata do Trojnog pakta*, Zagreb 1963., 29.-30.

⁵⁹ "Communication du gouvernement yougoslave au Conseil de la Société des Nations relative aux responsabilités encourues par les autorités hongroises dans l'action terroriste dirigée contre la Yougoslavie, Genève, Novembre 1934."

tiv agresije bilo koje balkanske zemlje, same ili u savezu s nekom nebal-kanskom zemljom. No, iako je Beograd naizgled bio diplomatski dobitnik, njegove interese su bitno ugrožavali planovi najveće jugoslavenske saveznice i zaštitnice. Francuska je, naime, nastojala u stvaranju velikog antihitle-rovskog saveza pridobiti i Italiju. Aleksandar, koji se već bio počeo okretati Njemačkoj (taj smjer će kasnije Stojadinović ojačati i ustaliti), ipak je pristao na daljnje pregovore s francuskim ministrom vanjskih poslova L. Barthoum o ulasku u navedeni savez. A to će ih dovesti do odlaska u Marseille i pogi-bije oba pregovarača.

VII. 2. Suđenje

Rano ujutro 19. ožujka, pred Sudom za zaštitu države u Beogradu, započela je javna rasprava (kako je kralj odredio) protiv Oreba, Begovića i Podgorelca. Sudom je predsjedavao Korčulanin Ljubomir Arnerić, sudac Stola Sedmorice odjeljenja B u Zagrebu.⁶⁰ Javnu optužbu je zastupao dr. Đerman Gjadrov, a sud je odredio beogradskog odvjetnika dr. Dušana Ilića za Orebova branitelja. Begovića je branio Mladen Žujović, a Podgorelca Sima Ivanišević. Na suđenju je bio prisutan velik broj domaćih novinara, ali i predstavnika njemačkog, engleskog, francuskog, američkog i češkog tiska. Ovaj je slučaj zainteresirao stranu javnost, kao primjer pokušaja rušenja državnog poretka jedne suverene države od jedne druge suverene zemlje. Tisak je detaljno izvještavao iz sudnice – javnost je bila zaprepaštena razmjerima ustaške dje-latnosti. Najdalje su u ocjenama otišle jugoslavenske saveznice – Francuska i Čehoslovačka. Talijanska akcija protiv Jugoslavije praške listove asocira na tamni srednji vijek. "Narodni Osvobodzeni" traži da se ovakva stvar iznese pred Savjet Društva naroda.⁶¹

Oreb je priznao istinitost optužnice, kajao se zbog počinjenog, svjestan težine zločina. No, naglasio je svojevoljno odustajanje od atentata, te odgovornost isključivo za smrt policajca. Opravdavao se da je bio zaveden od strane Telente, Herenčića, Servatzyja i Pavelića, kojima bi se, pošto-poto,

Prema godišnjim izvještajima Britanskog poslanstva u Beogradu, to je poslanstvo nakon marsejskog atentata od jugoslavenskih vlasti dobilo puni tekst presude optuženima iz procesa Orebu i drugovima, i s Orebovim odgovorima na postavljenim pitanjima u istrazi. "Taj dokumenat sadrži i dva dokaza, za koje je razložno pretpostaviti da bi ih jugoslavenske vlasti uklonile, da im je bilo jedino stalo da optuže Italiju. To su dve izdvojene izjave Oreba, iako se logor, u kojem je bio podvrgnut obuci, nalazi pred očima vlasti i javnosti, u njega nikada nije stupio nijedan italijanski službenik, bilo vojni bilo civilni". Živko AVRAMOVSKI, *Britanci o Kraljevini Jugoslaviji 1931-38*, sv. 2, Zagreb 1986., 263.

U cirkularu Ministarstva vanjskih poslova skreće se pažnja europskim vladama "na podze-mnu i zločinačku politiku koja se sa više strana vodi protiv naše Kraljevine, a protiv mira u ovom delu Evrope". Pobrojane su sve terorističke akcije grupa iz Italije, Mađarske i Bugarske za koje se vjeruje da se nisu mogle odviti bez znanja tih vlada. B. GLIGORIJEVIĆ, *Kralj Aleksandar Karađorđević u evropskoj politici*, 282.-285.

⁶⁰ Uz Arnerića, sud su činili Dragutin Bubanj, Vojislav Paljić, Svetomir Vukajlović, dr. Alojz Gradnik, Vladislav Margetić i dr. Leopold Žičar; svi članovi vrhovnih sudskih institucija u zemlji.

⁶¹ *Novo doba*, br. 73, 27. 3. 1934.

želio osvetiti: "Radije bih popio krvi Telentine, nego ikakvo vino!" Državni tužitelj mu je priznao kao olakotnu okolnost što je sve priznao u policijskoj istrazi i istražnom sucu. Sudski vještaci su utvrdili da su pronađene bombe mogle smrtonosno djelovati u krugu do 20 metara, s time da je opasno područje djelovanja tih bombi čak 80 metara. Za vrijeme svjedočenja ostala dva okrivljenika, Oreb često ustaje i osporava istinitost njihovih navoda, upada u riječ, ispravlja, postavlja pitanja kao da se nalazi na mjestu tužitelja.⁶² Begović se branio da nije kriv za atentat te da je onog dana i namjerno odugovlačio, a Podgorelec da se slučajno zatekao kod njih. Predsjedavajući Arnerić je za vrijeme suđenja pozivao ovu dvojicu da slijede primjer Oreba. Na suđenju su održana i suočenja okrivljenika, na kojima su jedan drugome pridodavali veće "zasluge" za atentat.

"Na početku jučerašnjeg pretresa Petar Oreb Mijat i Antun Podgorelec stoje jedan prema drugom pred stolom sudija. Ponašaju se neprijateljski, mašu rukama, nerviraju se... Ti si Orebe, pucao i na mrtvog agenta kad je čovek ležao kraj vrata – A ti zar nisi držao za ruku onog drugog, u hodniku kad sam pucao na njega? – Ja?! Ti lažeš!" (Politika, br. 9287, 23. 3. 1934.)

Sva trojica su tijekom suđenja bila uvjereni, a napose Oreb, da će ih smrt- na kazna ipak mimoći.

Dana 23. ožujka Gjadrov u završnoj riječi optužbe konstatira da su glavni organizatori terorizma Pavelić i Perčec. Naglasio je da ne stavlja Italiju i Mađarsku na optuženičku klupu, iako je žalosno što se događa u njihovim zemljama. Što se tiče okrivljenika, zaključuje da atentat nije izvršen isključivo zbog kašnjenja: "Pokušati lišiti života Nj. Vel. Kralja, u kojemu su velike osobine, koje jedan vodja treba da ima: hrabrost, mudrost, odlučnost, opreznost, kojeg su veliki francuski državnici Poincare i Briand smatrali najumnijim vladarem našega vijeka...daleko nadmašuje sve gnjusne i odvratne kvalifikacije toga zločina!...Niti Oreb niti Begović niti Podgorelec i svi oni mali i veliki bubnjari koji se za njima kriju, niti svi koji im daju pomoć neće

⁶² Podgorelcu je više puta poručivao da govori istinu: "Govori istinu, jer jedino istina može spasiti tebe i mene. Ja mogu samo da kažem da si ti gradska ptica"; drugom prilikom: "Laže, on podlo laže. On je mogao pobjeći...Ti si rekao ostani ovdje i izvrši atentat – Ja to nisam rekao, tako mi boga...On (Oreb) misli kad je on u zatvoru da idem i ja i da budem dugo s njime. To nije ništa drugo nego mržnja."

Begoviću: "Boga ti tvoga, ti si student, ti moraš da se sjetiš!". *Obzor*, br. 67 i 68

⁶³ "Taj zločin je izazvao gnusanje i osudu čitavoga naroda, koji u svome Vladaru vidi svoju najblistaviju epohu stvaranja, rješenja velikih državnih i vojničkih podviga...Sa jedne strane izazivaju gnusanje, ogorčenje, osudu, a sa druge strane oni nas još jače i snažnije sjedinjuju." Kao da se nije radilo o optužnici, već o običnom panegiriku Njegovom Veličanstvu. Nadalje, "...krivična odgovornost za svakoga je jasna i bjelodana...ona je teška i veoma teška. Optuženi su digli ruku na svoju otadžbinu...Sve da zakon ne traži da optužba stavi predlog, da svi optuženi budu osuđeni za svoja djela, koja su teška, optužba bi to morala upotrebiti, jer osudu optuženih ne traži državni tužitelj, nju traži duša čitavog našeg naroda..." *Obzor*, br. 69, 24. 3. 1934.

⁶⁴ Ilić je to pomalo komično obrazložio: "Oreb je to učinio u gaćama, a to znači, da nije pravio direktni napadaj na vlast, nego je to učinio u nekoj vrsti obrane, bojeći se da ne padne u policijske ruke." *Obzor*, br. 69

porušiti ono što je nama najsvetije već će na svakom pedlju naše zemlje naići na onoga, koji umire sa pjesmom na ustima i poklikom "Živio Kralj!"⁶³

Orebov branitelj Ilić odbacuje svih pet točaka optužnice, od kojih su četiri za sobom povlačile smrtnu kaznu. Odbio je nadležnost suda za eventualna djela počinjena u inozemstvu. Naglašava da je Oreb odustao od atentata, pa nema govora niti o pokušaju. Traži da se ubojstvo policajca tretira kao obično ubojstvo, koje je ionako počinjeno u nekoj vrsti samoobrane.⁶⁴ Podsjetio je na njegov teški životni put: "Petar Oreb nosi u sebi sve poroke rođenja i mladosti svoje majke", te je konačno zatražio da Oreb ostane živi svjedok terorističke djelatnosti u inozemstvu, jer smrtna kazna u njegovu slučaju ne bi postigla svoj cilj.

Sljedećeg je dana Petar Oreb dobio priliku za posljednje obraćanje sudu.⁶⁵

"Gospodo suci osjećam se krivim samo zato, jer sam ubio čovjeka zbog ničeg drugog, i to samo po nagovoru. Stupio sam u organizaciju ne zato što sam bio terorista i federalista, već po nagovoru Telente i za novac, jer ja nemam ništa nego samo goli život...Ja nisam politički opredijeljen niti sam osjećao nešto prema njima...Kajem se za djelo što sam ubio čovjeka...Molim, da mi nešto i oprostite." ("S posljednjeg dana suđenja", *Obzor*, br. 69)

Američki povjesničar Sadkovich ocjenjuje ovo suđenje kao eklatantan primjer političkog "show" suđenja, u kojemu optuženi svojevolumino priznaju svoju krivnju i traže oprost od svoje države uz veliku medijsku pompu.⁶⁶ Bilo je očito da vladajući režim želi iskoristiti suđenje da bi izvršio pritisak na Italiju i Mađarsku, zemlje u kojima se razvijala Ustaška organizacija, ali i na "separatističku" opoziciju u zemlji. Oreb je, unaprijed pripremljen za suđenje, odigrao glavnu ulogu u tom "showu"; surađivao je do granica opskurnosti, bio spreman izazvati suoptuženike kad bi skrenuli s njegove linije svjedočenja. Nekoliko puta je predsjedavajući Arnerić pozivao Begovića da slijedi Orebov primjer, koji je sve priznao i, navodno, nema razloga podmetati drugima neistinu. Na posljetku su i Oreb i Begović zatražili oprost za svoje grijeh, prokleli one koji su ih "izrabili" i upozorili na beskrupulozne strane zemlje koje predstavljaju prijetnju Jugoslaviji ("...ja svakako mislim da pare daju Italija, Mađarska i Austrija, i sve one zemlje u kojima postoje ustaški logori").⁶⁷ A na kraju su, posluživši svrsi, potpuno razotkriveni.

⁶³ I Begović se tog dana posljednji put obratio sudu te se pokajao i zatražio blažu kaznu. Begović je rekao: "Kad bih raspolagao sa svojim životom ja bih ga zavjetovao Nj.V.Kralju, da mu dokažem koliko sam ga cijenio u doba svoje mladosti i koliko sam bio ponosan da mogu s odanošću braniti njegovu otadžbinu." Podgorelec nije želio govoriti. *Obzor*, br. 69, 24. 3. 1934.

⁶⁶ J. J. SADKOVICH, "The use of Political Trials to Repress Croatian Dissent", *Journal of Croatian Studies (Annual Review of the Croatian academy of America)*, 28-29, 1987-88, www.studiacroatica.com

⁶⁷ "Orebova izjava sa suđenja", *Politika*, br. 9285, 21. 3. 1934.

VII. 3. Presuda

“Za presudu u državnom sudu Orebu i drugovima vladalo je veoma veliko interesovanje u svim krugovima tako da su hodnici suda za zaštitu države bili prepuni najrazličitije publike, koja je s nestrpljenjem očekivala presudu. Isto tako mnogo svijeta je stajalo i ispred same zgrade.” (Novo doba, br. 74, 28. 3. 1934.)

Dana 28. ožujka 1934. Državni sud za zaštitu države donio je presudu u kojoj je, uz podulje obrazloženje (ističu se politički momenti događaja), proglasio okrivljene krivima te ih je osudio na kaznu smrti i trajan gubitak rasnih prava. Odlučeno je da se smrtna kazna izvrši vješanjem, i to najprije nad Podgorelcem, zatim nad Begovićem i na kraju nad Orebom.⁶⁸

“Okolo 12.30 sati... dr. Arnerić je završio čitanje presude i obrazloženje. Optuženi su saslušali presudu stojeći. Sa najvećom napetošću optuženici su slušali čitanje presude i kada je predsjednik izrekao riječi da se osudjuju na smrtnu kaznu sva trojica su se zatresli. Podgorelec je čitavo vrijeme plakao i grčevito se tresao. Oreb lije suze koje nikad ne prestaju, a suzdržava se od glasnog plača. Begović je upro pogled u pod, stisnuo usne i neprestano bljedilo, crveni i guta slinu. Ni jedne riječi ni jedan od optuženih nije ispustio. Kada je predsjednik završio čitanje presude i opsežnog obrazloženja oni su ostajali kao ukopani. Nisu mogli da se maknu sa mjesta. Predsjednik zatim naredjuje da se osudjeni odvedu natrag u zatvor.” (Novo doba, br. 74, 28. 3. 1934.)

Nakon izricanja presude sastali su se branitelji osuđenih kako bi kralju Aleksandru sastavili molbu za pomilovanje sve trojice. Tek je Antunu Podgorelcu naknadno “putem najviše milosti” smrtna kazna preinače-

Sl. 5: *Obzor* (br. 72, 28. 3. 1934.) o smrtnoj presudi Orebu, Begoviću i Podgorelcu

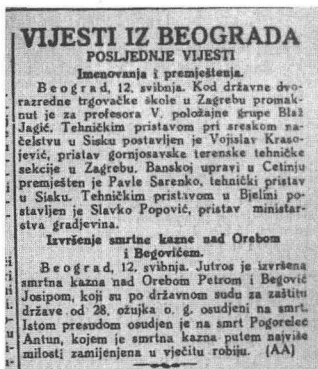
⁶⁸ Osuđeni su po Zakonu o zaštiti države što su: “1. postali članovi terorističke organizacije Ustaša u inozemstvu, koja ima cilj da terorističkim aktima ugrozi javni mir i poredak radi izlaganja jednog dijela teritorija Kraljevine Jugoslavije iz cjeline; 2. što su po naredjenju iz inozemstva poduzeli djela da liše života Njegovo Veličanstvo Kralja 16. 12. 1933. u Zagrebu; 3. što su izvršili smišljeno ubojstvo nad jednim organom javne sigurnosti, a drugo teško ranili 17. 12. 1933. u Zagrebu.” *Obzor*, br. 72, 28. 3. 1934. Oreb je oslobođen optužbe da je u noći 16./17. prosinca pripremao atentat pred katedralom.

⁶⁹ Zahvaljujući energičnom istupu policije, okupljenjima masi nije pošlo za rukom prenijeti demonstracije na druge zagrebačke ulice. *Novo doba*, br. 75, 29. 3. 1934.

na u kaznu doživotnog zatvora. Sutradan se, prema presudi, u Zagrebu na Jelačićevu trgu okupio "velik broj zagrebačkih gradjana sviju staleža. Sakupljena masa je klicala NJ. V. Kralju i u isto vrijeme protestovala protiv razorne i plaćeničke akcije koja se vodi iz inostranstva".⁶⁹ Justifikacija done-sene presude preostale dvojice određena je za 12. svibnja 1934. Rano ujutro oko 4h, nakon što im je svećenik podijelio posljednju pomast, provedeni su u dvorište stare Uprave grada Beograda te su obješeni. Pokopani su na beogradskom Novom groblju, u posebnoj parceli.

Zaključak

Rudolf Horvat naziva Petra Oreba u svojoj knjizi *Hrvatska na mučilištu*, jednim u nizu hrvatskih mučenika koji su dali obol u ostvarenju "hrvatskog sna" - Nezavisne Države Hrvatske. No, Oreb je, objektivno gledajući, nanio više štete Ustaškoj organizaciji nego koristi – raskrinkavši cjelokupnu tajnu revolucionarnu organizaciju do pojedinosti i kompromitiravši svojim neuspjehom njezino vodstvo pred financijerima. Doduše, ovaj neuspjeli atentat pokazat će Paveliću da je angažiranje ustaša u zemlji prilično nesigurno i rizično, pa će se on okrenuti inozemnim lokacijama u novim pokušajima atentata. To se konačno i pokazalo uspješnim u listopadu 1934. u Marseillesu.

Sl. 6: *Obzor* (br. 108, 12. 5. 1934.) o izvršenju smrtno kazne nad Orebom i Begovićem

S druge strane, Sadkovich u svojem članku "The use of political trials to repress Croatian dissent" spekulira s pretpostavkom da je ovaj atentat organiziran s namjerom da ne uspije te da Pavelić time prisili Italiju i Mađarsku na još tješnju suradnju, ili tek da razbije ikakvu mogućnost njihova ponovnog saveza s Jugoslavijom. Istina, i sam neuspjeh je postigao određen rezultat – pokazao je da kralj nije siguran u Hrvatskoj. No, ne postoji valjan razlog koji bi Pavelića spriječio da ne likvidira temeljni stup Jugoslavije – kralja.

Miroslav Krleža je zapisao da je u Marseillesu došlo do sukoba dviju kontrarevolucionarnih fašističkih koncepcija te se ne može govoriti o nikakvim progresivnim formulama

tog čina. Istaknuo je da atentati nikad ne otvaraju političke situacije, ali je upravo ovaj atentat otvorio mnogo štošta. Smrću najvažnijeg stupa centralizacije i unitarizma u zemlji dolazi do zatopljenja političke klime te rješavanja najvažnijega unutrašnjeg problema – hrvatskog pitanja. No, svejedno,

atentat će uvijek označavati nedopušteno terorističko sredstvo i onda kada bude imao najplemenitiju svrhu.

Petar Oreb je u svakom slučaju bio ustaša, ali isključivo kao "najamni radnik". On nije bio nimalo opterećen pitanjima hrvatske državnosti i srpskog jarma nad njom. Njemu je to bio posao, kao i svaki drugi, u kojeg je uletio jer više nije mogao krijumčariti. To su znali i njegovi "poslodavci" kad su mu obećali debelu nagradu za izvršeni posao.

Oreb je kriv za ubojstvo jednog policajca i to ostaje činjenica. Ali da je onog trenutka bacio bombu, možda bi ga se danas, s pravom ili ne, slavilo kao Gavrila Principa. Vjerojatno bi mu netko i podignuo spomen-ploču s pozlaćenim slovima. No, pri tome bi isti zaboravili koliko je nevinih onog dana još stradalo. Tog dana nevini ipak nisu stradali jer Oreb nije izvršio atentat – i pri tome uopće nije važno je li se onog časa bojao zbog sebe ili drugih.

P-3116. MILITAR
SREDA 1933
2-1-33

Z A P I S N I K

od 17. decembra 1933. godine

sastavljen kod Uprave policije u Z a g r e b u.

P.P.

Bude predveden PETAR MIJAT OREB, nezakoniti sin Jose udata sa
 Febre Petra, rođen 9. IV. 1912. u Veljki Laki, srez Korčula, zavičajan isto,
 po zanimanju poljodolac, rkt. bez stalnog obitavališta, te iskazuje:

Prošle godine oko Balače nagovorio ga je IVAN TALENTA, iz Bista,
 sa otoka Korčule, koji se je pred godinu i pol dana vratio sa Belgije,
 gde je radio kroz dve do tri godine, da stupim u vezu sa njime, te da nas
 dvojica prenesemo sa Lastova letake na Korčulu. Nije mi govorio, kakovi
 su to letaci, a niti sam se ja mnogo za to interesirao, pošto sam napisa-
 men, odnosno vrlo slabo čitao i pisao. Ja sam sa Talentom doista počeo
 da radim, no kakih smo obojica bili u službi žandarima, te smo oni letake,
 koje nam je na Lastovu predao neki čovek, odneli dva puta t. j. jednomputa
 žandarima. Nađjutim meseca februara ove godine neznas iz kojih razloga
 bio je Talenta uspešan po žandarmeriji u Korčuli i nakon što je bio
 pušten na slobodu pobegao je na Lastovo i meni poručio po nekim ribari-
 ma da dođem k njemu. Ja sam doista na taj njegov poziv otišao na Lasto-
 vo i tamo živio jedan i pol do dva meseca. Za ovo vreme dok sam s njime
 bio na Lastovu nije mi ništa govorio o politici, već mi je samo plaćao
 hranu i piće. Nakon toga počeo se je Talenta nagovarati da odem u Trst i
 da ću tamo dobro živeti i da neću trebati ništa raditi već samo naučiti
 talijanski jezik i zatim raditi kao špijun odnosno detektiv. Tada mi još
 nije nijednom rečju spominjao kakvu ustniku organizaciju. Ja sam na
 njegov predlog privolio i on me je parobrodom odveo najpre preko Zadra
 u Trst. U Trstu su nas kod parobroda dočekala peterica ljudi dobro
 obučeni, koji su nešto sa Talentom razgovarali, a zatim počeli meni
 govoriti, kako sam šok obučen, da bi trebao novo odelo. Posle toga smo
 svi mi se parobrodarskog pristaništa jedno četvrt sata hodali peške i
 ušli u jednu kuću u kojoj sam našao preko 20 naših ljudi. Oni ljudi, koji
 su mene i Talenta dočekali na pristaništu, pitali su me dali bi ja htio
 stupiti u Favalidovu vojsku, nešto sam se ja u početku nekako, no konačno

Sl. 7: Dijelovi zapisnika Uprave policije grada Zagreba sa saslušanja Petra Oreba
 od 17. prosinca 1933.

Z A P I S N I K .

od 20. decembra 1933. god.

sastavljen kod uprave policije užagrebu.

P. 3.

Preveden iz uza OREB PETAR MIJAT, rođen 9. IV. 1913. u Veloj Luci, o ština iste, srez Korčula, tako i zavičajan, sin nezakoniti Oreb Josa rkt. vere, neoženjen, zanimanjem radnik, nestalnog boravišta koji na postavljena pitanja izjavljuje sledeće:

1. Pomivate se da izjavite da li ste prije Vaseg odlaska u inostranstvo i stupanja u ustašku organizaciju bili ovdje član kakove organizacije odnosno udruženja?

Prije odlaska u Trst i stupanja u ustašku organizaciju nisam nikada u životu bio član bilo kakove organizacije.-

2. ozivate se da izjavite koja lice Vas je dovelo u ustašku organizaciju i na koji način ste iz naše Kraljevine presli u Italiju?

Još od svoga djetinstva pomajem se sa Ivanom Talentom, radnikom iz monta Hlata sa otoka Korčule. Upoznao sam ga onda, kad se moja majka udala u Hlatu sa Petra Fabra Velju, pa sam ja iz Vele Luke dolazio u posete svojoj majci i tako se s tim Talentom upoznao.- Uvde dodajem da se je već oko 10 godina bavim krišobarenjem, te da sam krišom prelazio na otok Lastovo i odande krišobario ređer. Prošle godine u ljeti vratio se Ivan Talenta iz Belgije gde je bio uposlen par godine kao radnik, i upravo nekako o Božiću te godine koje se vraćao nagovorio me je da stupim s njime u vezu pa da zajedno

ЗА П И С Н И К

од 1. јануара 1934. године.
састављен код Управе полиције у Загребу.

П.П.

На узга буле предведен ОРЕБ ПЕТАР МИЈАТ, рођен 9. IV. 1912. у Белој Луци, тамо и завичајан, син Јозе преуците за Петра Фрабро, ркт., тежак без сталног боравишта, на кад му беху постављена питања одговара како следи:

1/ Поновно се позивам да изјавим, кад си стигао у Трст, колико си боравио у Трсту и шта си све радио у Трсту?

Све што сам исказао у ранијим записницима о моме одласку са Ластове у Задар и из Задра у Трст одговара истини. Ја сам из Задра отишао са Талентом. У Трст сам стигао око 8 сати ујутро и на Брод је стао, уз једну велики шоло, крај нога се налази новогредне. Чим је постављен мост дошао је к нама односно Таленти Бего. Тад смо сви тројица сјели на мост доле, где су нас сачекали Милјковић, Бабић и Ђогани, са којима сам се упознао и сви шесторо ишли смо заједно на стотину корака и ушли у црквицу. Ту су прегледали кофер Талентини, па смо иза тога изашли напоље у једно двориште, те кроз једну велику капију на улицу, ту на капији видео сам војничку стражу са кутим паролма. Одатле смо ишли неке стотину корака и сви шесторица сели на тринеј, на коме је спреда писало број 11. Тим трамвајем смо се возили једно 10 минута, па смо се искрцали на једну пијану. Ту са те пијане ишли смо на десно једно 50 или 60 корака и дошли у једну велику и прву улицу. Том првом улицом смо ишли око 400 корака и скренули у једну улицу по скалима те дошли у кућу, коју сам

Sl. 9: Dijelovi zapisnika Uprave policije grada Zagreba sa saslušanja Petra Oreba od 1. siječnja 1934. godine.

Z A P I S N I K

od 4. siječnja 1934.

postavljen kod Uprave policije u Zagrebu.

P.P.

Predveden iz USA OREB PETAR MIJAT, rođen 9. IV. 1912. u Velej Luci, općim imenom sres Korčula, navijačan isto, nesakoniti sin Jose sada udate za Petra Fabra, rkt. vere, neoženjen, zanimanjem radnik, mentalnog boravišta, koji na postavljena pitanja izjavljuje sledeće:

1.) Posivte se, da u tačine opišete mesto Bolgotaro u kojem ste prema ranijim svojim iskazima boravili među ustašama oko dva meseca?

Tačan opis toga mesta ne ću moći dati, pošto u njemu nisam boravio, već samo kroz njega jedanput se autom provezao. Kad smo se nas sedmorica vozom dovezli na stanicu mesta Bolgotari, sjeli smo odmah u jedan autobus, u kojem su se vozili i drugi ljudi osim nas, pa smo se provezli kroz celo mesto Bolgotari i iskrcali se pred jednom velikom kućom koja se nalazi van toga mesta u udaljenosti od prilike 15 minuta hoda. Kasnije za vreme mog boravka u toj kući nisam nikada došao u mesto Bolgotaro, a i onda kada smo iz te kuće odlazili za Bardu nismo prolazili kroz Bolgotaro.

Sada da opišem sva moja opažanja nakon dolaska na stanicu Bolgotaro:

Mesto Bolgotari nalazi se među samim breževima u jednoj uvali. Stanica u Bolgotaru je mala prizemna zgrada, duga oko 10 metara i nije građena od kamena, već je izbušana i čini mi se šušknato olišena, krov je pokriven sa crepovima. Kad smo sišli sa voza mi smo zajedno sa ostalim putnicima išli na prostor pred koledvorom, i to ne kroz samu zgradu koledvora, već pokraj zgrade. Pred zgradom je stajao jedan veliki autobus, u koga stane oko 20 ljudi i koji je modro olišen. Za taj auto smo kasnije da saobraćala od koledvora u Bolgotaru, pa

SUMMARY

PETAR OREB MIJAT AND HIS ROAD TO THE GALLOWS

A small-time smuggler, Petar Oreb Mijat, who grew up in extremely difficult family and social circumstances, joined The Croatian Revolutionary Organization (The Ustaša) in the summer of 1933, at the urging of Ivo Telenta. Having taken an oath in Trieste, he first joined the Ustaša camp in Borgo Val di Taro, and then Vischetto, for terrorist training, where he turned out to be extremely talented for arms. For this reason, he was chosen to make an assassination on the Yugoslav King Alexander, and soon left for Zagreb.

King Alexander was expected in Zagreb on December 16th, for his birthday celebration. Oreb was first late on due location, he got scared, and finally decided not to throw a bomb.

The Zagreb police were soon informed from Belgrade about these activities. During the police check-up, Oreb shot one police officer, and seriously wounded the other. He tried to escape, but soon he was caught in the Zagreb area, and brought in to the police headquarters where he came clean.

In March he was sentenced to death by hanging, along with his two partners – Josip Begović and Antun Pogorelec. Oreb and Begović were executed in May.

Key words: Croatian Revolutionary Organization (The Ustaša), King Alexander, Assassination, Zagreb